

15.03.97

Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen
arkeologinen inventointi IV, 1997

Korppoon Kälö, Brunskär ja Utö

Nauvon Berghamn, Brännskär, Byskär, Gullkrona, Duvholm,
Lökholm ja Borstö

Dragsfjärdin Vänö, Tunnhamn, Storfallan, Ölmos, Högsåra,
Holma, Rosala, Böle, Hitis ja Bolax

Raportti 11.9.1997
Tapani Tuovinen

Sisällysluettelo

Tiivistelmä.....	2
1. Johdanto.....	3
2. Inventoinnin kohteet.....	3
3. Menetelmät.....	6
4. Arkeologiset maastokohteet.....	10
5. Muut maastokohteet.....	34
6. Arkeologisten maastokohteiden suojelu.....	60
Arkistoaineisto.....	61
Kirjallisuus.....	62
Hakemisto.....	63

Liite: Valokuvat

Tiivistelmä

Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen Nauvon ja Dragsfjärdin kuntiin kuuluvassa itäosassa on vuonna 1997 tehty arkeologinen perusinventointi, joka on jatkoa kolmena edellisenä vuonna tehdyille yhteistoiminta-alueen inventoinnille. Tutkittaviksi valittiin saaret, joiden pinta-ala on vähintään noin 12–15 ha, joista on ollut käytettävissä ennakkotietoja arkeologisen maastokohteen olemassaolosta tai joihin liittyvät paikannimet viittaavat sellaisen olemassaoloon.

Tutkitussa 89 saarella on pyritty löytämään kaikki maanpinnalle näkyvät rakenteet. Maastotyössä on dokumentoitu 18 rautakautista (500 eKr. – 1200 jKr.) hautarauniota sekä historialliselle ajalle (1200 –) ajoittuvia maastokohteita: 6 tilapäisasumuksen jäännöstä (*tomtning*), kaksi veneenvetopaikkaa, viisi labyrinttia ja labyrinttiryhmää (yhteensä 6 labyrinttia), kaksi kappelinjäännöstä, 8 kiviunina ja niiden ryhmää (yhteensä 44 kiviunina), kaksi rakennuksenjäännöstä, kaksi kallioon hakattujen merkkien ryhmää sekä yksi luokittelematon kiviraunioryhmä, yhteensä 46 arkeologista maastokohdetta.

1. Johdanto

Inventoin 6.5. ja 30.7.1997 välisenä aikana metsähallituksen Saaristomeren puistoryhmän toimeksiantosta Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen arkeologisia maastokohteita Nauvon Brännskärissä, Byskärissä, Gullkronassa, Duvholmissa ja Borstössä sekä Dragsfjärdin Vänössä, Tunnamnissa, Storfalanissa, Ölmosissa, Högsårassa, Holmassa, Rosalassa, Bölessä, Hiittisissä ja Bolaxissa. Samalla täydensin aikaisempien vuosien maastotyötä Korppoossa Kälössä, Brunskärin Tjärukobbenissa ja Jurmossa sekä Utön Pattskärissä ja Nauvon Berghamnissa, Nötössä ja Lökholmissa.

Työ on jatkoa vuosina 1994, 1995 ja 1996 tehdyille yhteistoiminta-alueen inventoinnille. Tavoitteena on Saaristomeren kansallispuiston runkosuunnitelman mukaisesti hankkia perustietoa kulttuuriperinnön vaalimiseksi, kulttuurimaiseman suojelemiseksi, matkailun ja virkistystoiminnan kehittämiseksi ja asutuksen varhaisvaiheiden perustutkimuksen edistämiseksi. Kansallispuiston toiminnan tavoitteiden kannalta ensisijaista on hankkia edustavaa perustietoa Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueella säilyneistä varhaisen asutuksen ja ihmistoiminnan jäännöksistä, niiden levinneisyydestä, luonteesta ja iästä. Perustietoa voidaan soveltaa puiston toiminnan ja palveluiden kehittämiseen, toimenpidesuosituksen laatimiseen, muinaismuistolain (295/1963) toimeenpanemiseen ja antikvaarisen arvoluokituksen kehittämiseen saaristossa.

Dokumentoin tämän vuoden inventoinnissa 46 arkeologista maastokohdetta. Niistä on jo aikaisemmin tunnettu ja dokumentoitu niinkin monta kuin 32 – suhteellisesti ottaen enemmän kuin aikaisempien vuosien maastotutkimuksissa. Tämä johtuu todennäköisesti siitä, että Hiittisten seutua on aikaisemmin tutkittu kenttärkeologisesti huomattavasti enemmän kuin läntisiä osia Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueesta. Hiittisissä ja lähikylissä ovat aikaisempia maastotutkimuksia tehneet ainakin Volter Högman vuonna 1886, John Gardberg vuonna 1929, C.A. Nordman vuonna 1932, Hildur Planting vuonna 1933 ja Svante Dahlström 1930-luvulla. Turun yliopiston opiskelijat Levi Fagerström, Harto Roth, Titta Heikkinen ja Jari Näränen tekivät harjoitustyönä alueella inventointia vuosina 1991 ja 1992. Minä puolestani olen työskennellyt alueella vuosina 1983, 1985, 1987, 1989, 1991 ja 1992. Aikaisemmin runsaslöytöisenä tunnettu Hiittisten saaristo on löytömäärän puolesta tasoittunut verrattuna kansallispuiston yhteistoiminta-alueen muihin osiin, mutta edelleen eritoten rautakauden hautaraunioiden tiheys on korkea täällä. Kansallispuiston yhteistoiminta-alueen rajan ulkopuolella, mutta sen tuntumassa, on lisäksi toistakymmentä hautarauniota sekä Kyrksundetin viikinkiaikainen kauppapaikka ja Högholmenin ja Jungfrusundin keskiaikaiset satamat.

Monet kansallispuiston aluetta tuntevat antoivat minulle hyödyllisiä tietoja kenttätöiden aikana ja ennen sitä. Kiitokset erityisesti Anders Alborgille, Agnetta Anderssonille, Sven Anderssonille, Thelma Brunströmille, Rainer Fagerlundille, Leo Hamarukselle, Jouko Högmanderille, Leif Lindgrenille, Kristian Lindroosille, Mikael von Numersille, Bodil Rehnille, Gun-May Venbergille, Trygve Örnellille ja Martin Öhmanille. Seija Kaisalmi tulkitsi Busönin kallioon hakatun venäjänkielisen tekstin (s. 31) ja Timo Kuokkanen auttoi minua kuvankäsittelyssä.

2. Inventoinnin kohteet

Olen valinnut etsittäväksi ja dokumentoitavaksi maastossa tavattavat ihmisen työn aineelliset jäännökset, joille on tyypillistä, että ne ovat alkuperäisestä käytöstä pysyvästi hylättyjä ja anonyymejä. Niitä ei siis voi liittää keihinkään tunnettuihin henkilöihin. Kutsun näitä jäännöksiä *arkeologiseksi maastokohteiksi*. Osa löydetyistä arkeologisista maastokohteista on luonteeltaan lähellä muinaismuistolain tarkoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä, jotka ovat museoviraston päätöksellä tapauskohtaisesti rauhoitettuja, tavallisimmin esihistoriallisia kohteita. Osa kohteista ei mahdollisesti vastaa perinteisen kiinteän muinaisjäännöksen tunnusmerkkejä.

Arkeologiset maastokohteet

Yhteistoiminta-alueelta tunnetaan tällä hetkellä seuraavanlaisia arkeologisia maastokohteita:

Hautarauniot. Turunmaan saaristosta on tähän mennessä tavattu lähes 450 hautarauniota, joten ne ovat lounaissaariston yleisin muinaisjäännösryhmä. Ne ovat maastossa tavallisesti melko korkealla esiintyviä kiviröykkiöitä, joihin on haudattu ihmisiä pronssikaudelta nuoremmalle rautakaudelle (noin 1500 eKr. - 1000 jKr.). Pääosa haudoista on rautakaudelta.

Tomtning-jäännökset (ruots. *tomtning*). Yksinkertaisia sesonkikalastukseen liittyviä yöpymissuojia tai varastorakenteita. Niissä voidaan tavallisesti havaita lohkkareista ladottu muuri, joka usein liittyy pystysuoraan kallionseinämään taikka kahteen keskenään suorassa kulmassa olevaan pystysuoraan kallionseinämään. Rakenteissa on ollut maalattia, ja kivimuuri on siten seinärakenteen osa. Turunmaan ja Ahvenanmaan saaristoista ryhmä löydettiin vasta 1980-luvulla. Sen ikä, levinneisyys ja esiintymiskonteksti Suomessa tunnetaan puutteellisesti. Varmuudella määritettyjen yhteistoiminta-alueen *tomtning-jäännös-*ten korkeudet merenpinnasta vaihtelevat 1.4:stä 11.4 metriin, joten niiden käyttö on jatkunut pitkään, paikoin 1900-luvun alkuun asti. Vanhimmat *tomtning-jäännökset* lienevät keskiaikaisia. Ruotsin itäranikon saaristoissa *tomtning-jäännökset* on tunnettu vuosikymmenien ajan ja niitä on rekisteröity yli 1200 (Norman 1993).

Veneenvetopaikat, veneenvetoalustat (*Ko oppdrätta, -ar; Ho uppdräkta, -er*, Ruotsissa *båtlänning*). Lohkkareista raivattuja rantoja, joille veneet on vedetty suojaan aallokolta. Lohkkareet on järjestetty rantaa vastaan kohtisuoriksi valleiksi, joiden väliin veneet on vedetty kokonaan tai osaksi rannalle. Veneenvetopaikkoihin voi liittyä laituri- ja muita satamarakenteita. Perämeren alueella on käytetty myös nimitystä venevalkama (MäkiVuoti 1994).

Rakennuksenjäännökset. Erikokoisia, rakenteeltaan ja iältään vaihtelevia jäännöksiä kalamajoista ja muista rakennuksista. Erona yksinkertaisempiin *tomtning-jäännöksiin* on lattiatasoa kannattava kivijalka tai vastaava rakenne (Nilsson 1988: 2-3; Olofsson & Lindström 1990: 12; Norman 1993: 26).

Kappelinjäännökset. Jurmon, Björkön ja Vänön ainakin osaksi keskiaikaisten kappeliin jäännökset sekä tuhoutuneita jäännöksiä ainakin Nötössä ja Tunnammissa.

Kylätontit ovat usein erotettavissa *tomt*-paikannimien perusteella. Ne ovat kyläsaarten paikkoja, joista aikaisempi asutus on hävinnyt. Rakennusjäännöksiä voi olla säilyneinä. Ainakin kolmelta vanhalla kylätontilta yhteistoiminta-alueella tunnetaan artefakti löytöjä: Korppoon Björköstä, Nauvon Lökhölmistä ja Nauvon Berghammista.

Labyrintit (jatulintarha, jungfrudans). Kallioille tai maahan ladottuja sokkelokiveyksiä, joissa sisällä kiertäviä käytäviä pitkin voi edetä sisääntuloaukosta joko keskustaan tai takaisin ulos. Ikä ja esiintymisyhteys tunnetaan puutteellisesti. Useimmat ovat todennäköisesti peräisin viimeisten vuosisatojen varrelta.

Kallioon hakatut merkit (kalliopiirroksiset). Rantakallioihin meislattuja merkkiryhmiä, useimmiten vuosilukuja, nimikirjaimia ja erilaisia kuvioita. Merkit liittyvät luonnonsatamiin ja sesonkikalastukseen, sisäsaaristossa usein kesänuottaukseen. Turunmaan saaristossa ikä 1600-luvulta 1860-luvulle.

Kivikompassit (kompassikiveykset). Kallioille ladottuja kiveyksiä, joissa on ilmansuuntien mukaan asetetut piirut. Harvinainen ryhmä Turunmaan saaristossa, kansallispuiston yhteistoiminta-alueella vain kaksi, Korppoon Björkössä ja Flakaskärissä. Kompassikuvioita esiintyy myös kallionpintoihin hakattuna.

Linjakummelit. Kivirauniopareja, joihin pystyyn nostetut puutangot ovat osoittaneet purjehduskelpoisen väylän esimerkiksi satamaan. Tähän mennessä dokumentoitu vain yksi, Korppoon Långlandetissa.

Verkkoulut (*Ko skötgällar*, Ruotsissa *gistgård*). Matalia toisiinsa nähden linjassa olevia kivikasvoja, jotka ovat toimineet verkkoulkujen puutankojen tukikiveyksinä kalliolla tai kivikkoisessa maastossa. Tunnetaan Jurmosta.

Kiviuunit. Kivistä ja lohkkareista ladottuja suurikokoisia ruoanvalmistusuuneja, jotka suurimmaksi osaksi todennäköisesti liittyvät venäläisen kaleerilavaston operaatioihin isonvihan ja pikkuvihan aikana. Aikaisempi nimitys *ryssänuuni*.

Erlaisia kivistä ja lohkkareista koottuja rakenteita. Ryhmä jäännöksiä, joiden luonne ja ikä tunnetaan puutteellisesti. Osa rakenteista on kylmämuurattu kasaamalla lohkkareita päällekkäin ilman muurilaastia.

Kivirauniot ja kivilatomukset. Myös sellaisia ihmisen rakentamia epämääräisen iäkkäitä kiviraunioita, jotka eivät täytä normaaleja hautaraunioita, merimerkin tms. tuntomerkkejä, on luettu arkeologiseksi maastokohteiksi. Ne muodostavat heterogeenisen ja puutteellisesti tunnetun ryhmän.

Soiva kivenlohkkare. Nötössä oleva siirtolohkkare, joka kajauttaa korkean sävelen kopautettaessa kovalla esineellä. "Rariteetti". Ikä ja funktio ovat tuntemattomia.

Kunkin maastokohteen yhteydessä on ilmoitettu peruskoordinaatit (peruskarttaan mustalla painetut), yhtenäiskoordinaatit (punaisella painetut) sekä tasosijainnin tarkkuus *tsijt*, jolla kohteen sijainti tunnetaan (50, 100, 200, 1000... metriä VHS 1041 mukaisesti), kuvaus ja tulkinta, mahdollisesti tarpeelliset hoitotoimenpiteet, löytöhistoria ja viitteet mahdollisiin aikaisempiin dokumentteihin. Tasosijainnin tarkkuus ilmoittaa metreinä, miten tarkasti kohteen koordinaatit tunnetaan. Jos kohteen sijainti on määritetty maastossa ja verrattu peruskarttaan, heittoa on normaalisti $tsijt \leq 50$. Epämääräisemmissä tapauksissa $tsijt = 100...2000$ käytettävissä olevista tiedoista riippuen.

Resentit ja luonnonkohteet

Yhteistoiminta-alueen saarissa kulkiessaan voi maastossa havaita monenlaisia rakenteita, joita ei voi pitää arkeologisina maastokohteina. Ne jakautuvat *resentteihin*, siis ilmeisen myöhäisen ihmistoiminnan ja/tai tunnettujen henkilöiden aikaansaamiin rakenteisiin ja *luonnonprosessien tuottamiin* rakenteisiin.

Seuraavassa havaitut resentit rakenteet tämän raportin liitteessä käytettyine karttasymboleineen:

- erilaiset kivikasat
- kiviaidat
- kivikehät
- muurinpätkät, päällekkäin ladotut lohkarreit, lohkarerivit yms. konstruktioit
- kalliolle levitetty hajalohkarreit, "järjestellyt" kivi- ja lohkareryhmät
- linnustuksessa käytetyt lohkarreit kootut näkösuojat, *koijat tai kojut (vettaskåra)* (suomenkieliset nimitykset suomen paikallismurteista, ks. Sirelius 1919: 80 ja Vilkuna 1935: 19-20) taikka *paahukset*
- rakennuksen kivijalat, betonia ja/tai luonnonkiveä
- tulisijat ja nuotionjäännökset
- viljelyrauniot
- rakkakuopat lohkarreitossa
- käytöstä poistetut bunkkerit
- kummelit
- kallioon hakatut merkit, "kalliopiirokset"
- kiinnitysrenkaat
- laiturit
- arkeologisten maastokohteiden replikat

On luonnollisesti mahdollista, että näiden rakenteiden joukossa voi olla hyvinkin iäkkäitä jäännöksiä, jotka kuuluisivat arkeologisten maastokohteiden kategoriaan, jos ne olisi mahdollista ajoittaa maastotyön yhteydessä ilman eri tutkimuksia. Esimerkiksi rakkakuopat saattavat olla jäännöksiä yksinkertaisista väliaikaisvarastoista (Jarva & Okkonen 1991). Monessa tapauksessa ne ovat kuitenkin syntyneet resentisti esimerkiksi malminetsinnässä.

Mannerjään liikkeiden ja myöhempien rantavoimien tuottamia rakenteita ovat puolestaan

- ▲ lohkarreitot ja kivikot (rakat, pirunpellot, *stenmar*)
- ▲ pallekivikot

3. Menetelmät

Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alue käsittää noin 8000 saarta ja luotoa. Kaikkia saaria ei voi tutkia muutamia kenttätyökausia kestävässä tutkimuksessa. Tästä syystä olen valinnut tutkittaviksi ne saaret, joiden pinta-ala on vähintään 12...15 ha, joista on ennakkotietoja arkeologisen maastokohteen olemassaolosta tai joissa paikannimet viittaavat sellaiseen olemassaoloon. En pitänyt vähimmäispinta-alasta kiinni aivan kirjaimellisesti. Vuonna 1997 inventoidut saaret on esitetty kuviossa 1.

Valittuani saaret tein systemaattisen maastotutkimuksen kaikkien maanpinnalle näkyvien arkeologisten kohteiden löytämiseksi saarissa. Pidin erityisesti silmällä rantavyöhykkeitä, pystysuorien kallionseinämien alla olevia paikkoja, kallionlakia ja louhikkoja. Arkeologisten maastokohteiden lisäksi merkitsin kartalle kaikki havaitsemiani edellä luetellut resentit rakenteet ja luonnonmuodostumat. Havainnot on koottu karttaliitteisiin. Kaikkiaan tutkin 89 saarta ja luotoa vuonna 1997.

Pyrin tutkimaan kunkin saaren koko maapinta-alan. Poikkeuksen muodostivat kuitenkin suot ja pahimmat tiheiköt. Tiheiden ja paikoin laaja-alaisten katajikkojen tutkiminen on käytännössä mahdotonta. Katajikat kätkevät tehokkaasti alleen kivirakenteet, ja hehtaarin-parin katajikon tutkimiseen voi helposti mennä koko päivä. Tästä syystä tutkin katajikon alla olevia paikkoja vain poikkeuksellisesti. On hyvin mahdollista, että rakenteita on jäänyt havaitsematta sellaisissa paikoissa, jotka ovat tiheikön vuoksi vaikeita tutkia. Esimerkkeinä voi mainita Vänön, jonka metsät kasvavat paikoin vaikeasti läpikuljettavaa katajikkoo, sekä Högsåran ja Norstön, joissa taimikot heikentävät näkyvyyttä ratkaisevasti. Mitä suurempi ja asutumpi saari, sen voimakkaammin käsiteltyä talousmetsää ja sen vaikeampi näkyvyys.

Ennakkotiedot mahdollisista arkeologisista maastokohteista ovat peräisin eri lähteistä. Inventoinnin yhteydessä ja/tai aikaisemmin olen saanut haastattelutietoja inventoidun alueen asukkailta, kesäasukkailta ja tutkijoilta. Lisäksi tulevat aikaisemmat omat ja muiden havainnot ja tutkimukset. Arkistotiedot on haettu Turun yliopiston, museoviraston, Suomen merimuseon, Svenska litteratursällskapetin ja Turun maakuntamuseon arkistoista. Yhteistoiminta-alueen vedenalaisia arkeologisia kohteita ei ole huomioitu.

Monissa tapauksissa on mielekästä mitata maastokohteen korkeus merenpinnasta, jotta paikallistopografiaa voi luonnehtia ja määrittää kohteen korkein mahdollinen ikä. Vaaitsin korkeudet alimmalta tasolta, jolle maanpinnalle näkyvä rakenne ulottui. Korkeudet mitattiin mittaushetkellä havaitusta merenpinnasta, jonka korkeus määritettiin myöhemmin interpoloimalla lineaarisesti merentutkimuslaitoksen samanaikaisista mareografilukemista Turussa, Hangossa ja Föglössä (Degerbyssä). Kaikki korkeudet ilmoitetaan N60-järjestelmässä. Likimääräisen tarkkuuden (Lehmuskoski 1979) riittäessä mittasin korkeuden barometrisesti Paulin Paler -altimetrin avulla. Joissakin tapauksissa korkeuden likimääräiseen määrittämiseen riitti vertaaminen peruskartan korkeuskäyriin.

Korkeimman mahdollisen iän ollessa enintään noin 500 AD iänmääritys on tehty ratkaisemalla ikä keskivirheeseen Ekmanin (1993) kaavoista (4-3) ja (4-4). Merenpinnan topografiaksi oletetaan $H(1960) = 0.15$. Tutkimusalueen havaituksi maankohoamiseksi eli rannansiirtymiseksi on arvioitu 3.1–3.9 mm/v Kakkurin (1991) julkaiseman kartan perusteella. Jos korkein mahdollinen ikä on selvästi tätä suurempi, Ekmanin malli ei anna riittävää tarkkuutta. Tällöin voi käyttää Glückertin (1976) ajoittamia Itämeren rantapintoja, jotka ovat kalibroimattomassa radiohiilikronologiassa.

Korkeinta mahdollista ikää määritettäessä ilmoitetaan yleensä vain mitattua tai arvioitua muinaisen keskiveden tasoa vastaava ikä. Tällä tavoin ilmoitettaessa saadaan kuitenkin systemaattisesti liian korkeita ikä. Meriveden pintahan on vaihdellut kunakin aikana keskiveden molemmin puolin. Rakenne, jonka on ollut tarpeellista pysyä kuivana ja suojassa jäiden työntövoimilta, on täytynyt sijoittaa riittävän korkealle ja kauas rannasta, etteivät aallot tai jäät ulotu siihen. Ainoina poikkeuksina saattavat olla tilapäiseen käyttöön rakennetut konstruktioit – kiviunnit, esimerkiksi – sekä tyyppillisesti rantavyöhykkeeseen tehdyt rakenteet, kuten veneenvetopaikat tai kallioon hakatut merkit.

Kulloistakin teoreettista keskivettä korkeampi hetkellinen taso on enintään runsaat 50 cm (Stenij & Heila 1947). Pohjois-Itämeren vedenpinnan vuosittaisessa vaihtelussa korkea vedenpinta ajoittuu useimmiten tuuliseen syys- ja talvikauteen (Vermeer ym. 1989), joten korkeavesi yhdistyy tyyppillisesti voimakkaaseen aaltojen tyrskymiseen ja/tai jäiden työntövoimaan. Näiden tekijöiden yhteisvaikutus vaihtelee paikallisesti rannan laadun ja avonaisuuden mukaan (Niemi 1969, Mansikkaniemi 1970, Mansikkaniemi 1976, Pyökäri 1978). Normaaleissa olosuhteissa ulkosaaristossa voi pitää 1.2 metriä keskivedestä rantavoimien yläpuolella pysyvän vyöhykkeen turvallisena alarajana. Tarvittaessa alarajaa voi tarkentaa alaspäin tai ylöspäin paikallisesta ulappavaikutuksesta riippuen. Jos kunkin maastokohteen korkeudesta siis vähennetään ensin 1.2 metriä, saadaan korkein mahdollinen ikä eli *rantavyöhykeajoitus* käyttökel-

poiselle maalle konstruoidulle rakenteelle. Kohteiden yhteydessä ilmoitetut rantavyöhykeajoitukset on laskettu 1.2 metrin vyöhykkeen mukaan, mutta niiden yhteydessä ilmoitetaan myös keskiveden tasoa vastaava ajoitus eli *keskivesiajoitus*. Aikaero ajoitusten välillä on noin 250 vuotta.

Kuvio 1 (s. 8). Inventoinnin yhteydessä vuonna 1997 tutkitut saaret ja luodot.

Kuvio 2 (s. 9). Inventoinnissa vuonna 1997 rekisteröidyt arkeologiset maastokohteet.

4. Arkeologiset maastokohteet

Korppoo

Kälö

1. Djupklevudden

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1032 08, x = 6662 93, y = 1520 78, p = 6676 21, i = 3187 00, tsijt = 50, h = 6.4 (vaaittu). Kälön pohjoisosassa kalliiosessa maastossa, tasaisella kaakkoon laskevalla kalliopinnalla.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka pituus on 7.1 m (NW-SE), leveys 6.2 m ja korkeus 0.7 m. Enimmäkseen pyöristyneitä kiviä ja lohkareita (noin 1–150 kg), N-osassa suuria pyöristyneitä siirtolohkareita. Keskellä on laaja kallioon ulottuva kraateri. Raunion vieressä kaakkoispuolella on kivikasa kalliolla. Ks. valokuvaliite.

Iänmääritys. Rantavyöhykeajoitus on AD 920 ± 90 ja keskivesiajoitus 680 ± 100. Djupklevuddenin hauta on rantavyöhykeajoituksen puolesta tähän mennessä nuorin löydetty hautaraunio Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueella.

Löytöhistoria. Sain ennakkotiedon haudasta kansallispuiston vartijalta Leo Hamarukselta 11.8.1996.

Hoito. Katajien raivaaminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Aikaisemmat dokumentit: –

Utö

2. Pattsjär 1

Veneenvetopaikka

Sijainti. Karttalehti 1031 07, x = 6629 20, y = 1521 80, p = 6642 48, i = 3184 96, tsijt = 50. Pattsjärin N-S-suunnassa halkaisevan kapean salmen rannalla, länsipuolella.

Kuvaus. Rannassa on vieritetty hyvin suuria lohkareita rannan tasoittamiseksi (ks. valokuvaliite). Rantavyöhykkeessä on neljä rantaa vastaan kohtisuoraa tasaiseksi raivattua tasannetta, joita reunustavat lohkarvallit. Ne ovat etelästä pohjoiseen lueteltuina:

1. Pituus 10 m, leveys 1.2–1.5 m. Yläosa katajien peitossa.
2. Pituus 11 m, leveys 1.2–1.3 m. Yläosa katajien peitossa.
3. Pituus 14 m, leveys 1.2–1.5 m. Yläosassa keskellä suuria lohkareita. Yläosa katajien peitossa.
4. Pituus 14 m, leveys 1.2–1.8 m. Yläosa katajien peitossa.

Iänmääritys. Klangin *et al.* (1991: 289–290) 1/3-säännön mukaisesti määritettynä veneenvetopaikan käyttö ajoittuu 1800-luvulle (taulu 1). Tasanteiden pituus osoittaa paikan olleen käytössä pitkään.

Tasanne	Alin korkeus	Vastaava ikä	Ylin korkeus	Vastaava ikä	1/3-korkeus	1/3-ikä
1	-0.12	.	1.28	1710 ± 20	0.81	1813 ± 12
2	-0.08	.	1.39	1680 ± 20	0.90	1793 ± 14
3	-0.20	.	1.15	1740 ± 20	0.70	1838 ± 10
4	-0.17	.	0.90	1790 ± 10	0.54	1873 ± 7

Taulu 1. Pattskär. Lohkareista raivattujen tasanteiden vaaitut korkeudet ja keskiveden korkeutta vastaavat iät alimman ja ylimmän tason sekä Klangin et al. 1/3-säännön mukaan.

Löytöhistoria. Sain ennakkotiedon paikasta Saaristomeren biosfäärialueen koordinaattorilta Martin Öhmanilta 5.8.1996.

Hoito. –

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

3. Pattskär 2

Tomtning-jäännös

Sijainti. Karttalehti 1031 07, x = 6629 20, y = 1521 77, p = 6642 49, i = 3184 93, tsijt = 50, h = 2.8 (vaaittu). Pattskärin N-S-suunnassa halkaisevan kapean salmen rannalla, noin 30 m veneenvetopaikasta länteen. Ks. valokuvaliite.

Kuvaus. Suurista lohkareista kylmämuuraamalla tehty *tomtning*, jonka eteläseinämän muodostaa pegmatiittisen siirtolohkareen pystysuora seinämä. Puolikaaren muotoinen itään aukeava muuri on yksinkertainen, koska siinä on vain yksi tai kaksi kerrosta suuria lohkareita. Näyttää siltä kuin rakenteessa olisi ollut myös itäseinä, mutta se on hajonnut. Sisätilan ala on noin 1.7 x 2.0 m². Seinien korkeus on 0.8–1.0 m, siirtolohkareen seinämä on 1.4–1.7 m korkea. Sisätila on täynnä lohkareita ja epätasainen. Lounaisnurkassa on lohkareissa ja siirtolohkareessa lämpölaajenemisvaurioita ja maassa rapautumis-moroa – todennäköisesti jälkiä tulenpidosta.

Iänmääritys. *Tomtning-jäännös* on 2.8 m:n korkeudella, josta saadaan rantavyöhykeajoitukseksi 1630 ± 30 ja keskivesiajoitukseksi 1370 ± 50. *Tomtning-jäännös* on todennäköisesti ollut käytössä samaan aikaan kuin veneenvetopaikka rannassa.

Löytöhistoria. Löydetty maastotyössä 28.5.1997.

Hoito. –

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

Nauvo

Borstö

4. Byberg

Labyrintti

Sijainti. Karttalehti 1033 05, x = 6639 80, y = 1554 47, p = 6650 09, i = 3218 50, tsijt = 50, h = 9 (mitattu altimetrisesti). Loivapiirteisessä kalliomaastossa Borstön kyläsaarella kylän pohjoispuolella.

Kuvaus. Osittain kasvillisuuteen peittynyt ja uudelleenkorjailtu labyrintti, joka on ladottu pyörityneistä ja särmikkäistä tasakokoisista (0–10 kg, yksittäisiä suurempia) graniittiselle silokalliolle. Kallio laskee loivasti (0°–8°) etelään ja kaakkoon. Lohkareiden peittämän alan pituus on 8.9 (W–E) ja leveys noin 8 m. Kuvion pohjakaava on tällä hetkellä spiraali, jonka käytävä haarautuu useita kertoja ja tekee kaksi käännöstä. Ks. valokuvaliite.

Bo Stjernströmin (raportti 1990, museovirasto) mukaan labyrinttia on 'korjailtu'. Latomuksen alkuperäisiä osia on jäljellä eteläreunassa katajien alla. Myös lounaisreunassa on suurten kivien rivi, joka on todennäköisesti keskiosaa iäkkäämpää lounaisreunaa. Aivan itäisimmät lohkareet alkuperäisestä rakenteesta ovat myös paikallaan.

Stjernström havaitsi, että latomuksen itäreunassa olevan lohkarerivin suunta on kohti kiveyksen keskusta, joten sen on täytynyt liittyä labyrintin porttiin. Hänen rekonstruktionsa mukaan kysymyksessä on ollut klassinen umpiristikuvioinen vasemmalle kaarikytketty (sv. *puckelkopplad*) labyrintti, jonka oikealle kääntyvä portti on ollut itäreunassa, valleja kahdeksan ja halkaisija 8.5 m. Stjernströmin määrittäminen on varmasti oikeaan osunut. Alkuperäisen portin kohdalle itäreunaan on siirretty kivikasa.

Vertailu Risto Halmeen Suomen merimuseolle vuonna 1971 ottamiin valokuviin osoittaa joidenkin lohkareiden olevan edelleen samoissa paikoissa. Pienempiä kiviä on kuitenkin liikuteltu enemmän kuvien ottamisen jälkeen.

Labyrintti on altimetrisesti mitattuna likimäärin 9 m:n korkeudella, joka on sama korkeus kuin Glückertin (1976) Litorina LVII -rantapintavyöhyke, noin AD 200.

Löytöhistoria.

Hoito. Ks. s.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Suomen merimuseo, valokuvat 8812: 803–805 (Risto Halme 1971). Leif Lindgrenin Saaristomeren kansallispuiston inventointiaineisto 1974. Johnsson 1975: 8. Stjernström 1990, raportti museovirastossa. Tuovinen 1991: 85.

5. Sommarö

Mahdollinen *tomtning*-jäännös

Sijainti. Karttalehti 1033 05, x = 6638 70, y = 1555 10, p = 6648 94, i = 3219 02, tsijt = 50, h = 7 (mitattu altimetrisesti). Louhikkoisessa rantaan laskevassa koillisrinteessä Sommarön pohjoisosassa.

Kuvaus. Puolikaaren muotoinen kylmämuuri, joka on auki rantaa kohti koilliseen. Rakennettu enimmäkseen pyörityneistä lohkareista. Muurin pituus on 12 m, leveys 1.1–1.5 m ja korkeus 0.6–1.0 m. Sisätilan maalattia on melko tasainen, noin 11 m²:n suuruinen, mutta kalteva. Massiivinen muuri on paikoin pystysuora ja huolellisesti kylmämuurattu.

Mahdollisesti kysymyksessä on *tomtning*-jäännös. Kevyen kattorakenteen kannattamiseen olisi tosin riittänyt vähäisempikin konstruktio; näin massiivista muuria ei myöskään tarvita esimerkiksi sellaisiin tuulensuojiiin, joita Houtskarın Jungfruskärissä käytettiin lehmiä ruokittaessa ja lypsettäessä. Vertailukohdista lähin on massiivinen puolikaarimainen kuorimuuri Stenhuset Korppoon Björkössä.

Kaksi aikaisempaa tietoa on syytä mainita tässä yhteydessä. Konstruktio saattaa olla sama kuin Raoul Johnssonin (1975: 10) mainitsema Sommarössä oleva "sortunut raunio, joka kertomusten mukaan 50 vuotta sitten oli paljon ehjempi. Kolme noin metrin korkuista, kivistä ladottua seinää käsittävä majan jäännös on tuuheiden katajapensaiden peittämä". Leif Lindgrenillä on Saaristomeren kansallispuiston inventointiaineistossa (1974) Sommarössä kivikehää tarkoittava karttamerkki, mutta se on lännempänä, mistä en kuitenkaan löytänyt rakenteita. Sommarön koillisranta *tomtning*-jäännöksen lähellä on suurelta osin lohkareikkoja, jossa monin paikoin voi havaita kiviä siirrellyn ja kasatun.

Konstruktio sijaitsee likimääräisesti altimetrin avulla mitaten 7 metrin korkeudella, mikä merkitsee likimääräistä rantavyöhykeajoitusta 700 ± 110 .

Löytöhistoria. Löydetty maastotyössä 2.6.1997.

Hoito. –

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Leif Lindgrenin Saaristomeren kansallispuiston inventointiaineisto 1974. Johnsson 1975: 10.

6. Södra Båtskär

Tomtning-jäännös

Sijainti. Karttalehti 1033 05, $x = 6637$ 19, $y = 1555$ 38, $p = 6647$ 41, $i = 3219$ 17, tsijt = 50, $h = 2.9$ (vaaittu). Puuttoman luodon pohjoisosassa.

Kuvaus. Puolikaarenmuotoinen suurista, melko tasakokoisista lohkareista ladottu muuri, jonka rajaa-man tasaisen maalattian mitat ovat 1.2×1.3 m². Ulkomitat ovat 3.8 m (W–E) ja 3.6 m. Muurin korkeus on 0.5–0.7 m.

Noin 25 m itään *tomtning*-jäännöksestä on epäselvä lohkarekasa, jonka keskellä on runsaan metrin läpimittainen kuoppa – mahdollisesti tynnyrien säilytyskuoppa (*saltanring*, ks. s.).

Iänmääritys. Korkeuden $h = 2.9$ perusteella keskivesiajoitus on 1330 ± 60 ja rantavyöhykeajoitus 1600 ± 30 .

Löytöhistoria. Löytänyt Raoul Johnsson kesällä 1972. Dokumentoin jäännöksen maastotyössä 1.6. 1997.

Hoito. Katajien raivaaminen ja niiden kasvun pitäminen kurissa.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Johnsson 1975: 10.

Dragsfjärd

Vänö

7. Yxskär

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1033 06, x = 6640 80, y = 1558 68, p = 6650 71, i = 3222 78, tsijt = 50. Yxskärin länsiosassa olevan lahden pohjukassa, notkossa lähellä rantaa.

Kuvaus. Kaksi kiviunua.

1. Läntisempi, lähellä rantaa. Enimmäkseen särmikkäitä lohkareita. Keskiosassa on kaksi pystyssä olevaa W-E- ja N-S-suuntaista laakaa. Kivet näyttävät olevan lämpölaajenemisen rikkomia. Keskiosa on maatonut ja sisältää runsaasti moroa. Pituus 3.0 m (W-E) ja leveys 2.3 m. Suuaukko on todennäköisesti ollut itään.

2. Itäisempi on rakennettu pyörityneistä ja särmikkäistä lohkareista pystysuoraa 0.8 m korkeaa kallio-porrasta vasten. Pituus 2.6 m (W-E), leveys 1.6 m ja korkeus 0.5 m. Hyvin säilynyt suuaukko on etelään päin ja sen päällä on katekivi. Onkalo on romahtanut, mutta vielä selvästi erotettavissa.

länmääritys. Unin 1 korkeus $h = 1.8$, keskivesiajoitus 1590 ± 30 ja rantavyöhykeajoitus 1870 ± 10 . Unin 2 korkeus $h = 2.2$, keskivesiajoitus 1500 ± 40 ja rantavyöhykeajoitus 1770 ± 20 . Rantavyöhykeajoitusten perusteella näyttää ilmeistä, etteivät kiviunut liity isonvihan 1714–1721 tai pikkuvihan 1741–1743 tapahtumiin. Pikemmin ne ovat olleet käytössä kalastajien ja karjanhoitajien ulko-uuneina 1700–1800-luvuilla.

Löytöhistoria. Löydetty maastotyössä 16.5.1997.

Hoito. Umpeenkasvamisen estäminen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

8. Härön

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 08, x = 6637 90, y = 1563 05, p = 6647 42, i = 3226 88, tsijt = 50, $h = 7.7$ (vaaattu). Kallioisessa, loivasti etelään laskevassa maastossa, tasaisella, hiukan lounaaseen kaltevilla graaniittipinnalla.

Kuvaus. Pyöreä, tasainen hyvin säilynyt kivilatomo. Pituus 5.1 m, leveys 4.6 m ja korkeus 0.5 m. Enimmäkseen pyörityneitä lohkareita (noin 1–100 kg, lounaisreunassa yksittäinen suurempi pyöritynyt lohkare). Keskiosan kiveys on hiukan kuopalla.

länmääritys. Korkeus $h = 7.7$ m vastaa hiukan nuorempaa keskivesiajoitusta kuin Glückertin Litorina VII, AD 200. Rantavyöhykeajoitus on likimäärin 480 ± 140 .

Löytöhistoria. Löytäneet Levi Fagerström ja Harto Roth vuonna 1991.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Fagerström ja Roth, raportti 1991 n:o 77 (Turun yliopisto). Tuovinen, maastotutkimus 1992 (Turun yliopisto).

9. Höga Buskär 1

Veneenvetopaikka

Sijainti. Karttalehti 1033 08, x = 6634 93, y = 1566 18, p = 6644 18, i = 3229 73, tsijt = 50. Puuttoman ulkoluodon louhikkoinen koillisranta pienen pohjoiseen aukeavan lahden pohjukassa.

Kuvaus. Rantalouhikossa on kangettu suuria, paikoin monisatakiloisia lohkkareita rannan tasoittamiseksi. Rantavyöhykkeessä on neljä rantaa vastaan kohtisuoraa tasaiseksi raivattua tasannetta, joita reunustavat lohkkarevallit. Ne ovat etelästä pohjoiseen lueteltuina:

1. Pituus 10 m, leveys 1.2–1.7 m, SW–NE-suuntainen.
2. Pituus 8 m, leveys noin 1 m. Epämääräinen.
3. Pituus 9 m, leveys noin 1.2–1.5 m.
4. Pituus 8 m, leveys 1.0–1.7 m. Monisatakiloisten lohkkareiden reunustama. Yläosa kalliota.

länmääritys. Klangin *et al.* (1991: 289–290) 1/3-säännön mukaisesti määritettynä veneenvetopaikan käyttö ajoittuu 1700-luvulle ja jatkuu 1800-luvulla (taulu 2).

Tasanne	Alin korkeus	Vastaava ikä	Ylin korkeus	Vastaava ikä	1/3-korkeus	1/3-ikä
1	0.08	.	1.38	1670 ± 30	0.95	1770 ± 20
2	0.18	.	0.81	1810 ± 10	0.60	1855 ± 9
3	0.19	.	1.53	1640 ± 30	1.08	1740 ± 20
4	0.04	.	1.60	1620 ± 30	1.08	1740 ± 20

Taulu 2. Höga Buskär. Lohkkareista raivattujen tasanteiden vaaitut korkeudet ja keskiveden korkeutta vastaavat iät alimman ja ylimmän tason sekä Klangin *et al.* 1/3-säännön mukaan.

Löytöhistoria. Löysin paikan 17.5.1997 tiedon perusteella, jonka sain kyläkokouksessa Vänössä 15.8. 1991.

Hoito. –

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

10. Höga Buskär 2

Tomtning-jäännös

Sijainti. Karttalehti 1033 08, x = 6634 93, y = 1566 17, p = 6644 18, i = 3229 72, tsijt = 50, h = 2.4. Puuttoman ulkoluodon louhikkoinen koillisrannalla, veneenvetopaikan yläpuolella rinteessä.

Kuvaus. Suorakaiteen muotoinen *tomtning*-jäännös, jossa on kaksi suurta pyörityneistä ja särmikkäistä lohkkareista muurattua W–E- ja N–S-suuntaista seinää ja kaksi graniittisen kallion muodostamaa seinää. Muurattujen seinämien pituudet ovat 2.8 m (W–E) ja 2.9 m (N–S). Itäseinämän muodostaa osaksi siirtolohkkare, joka on niin suuri, että sitä on tuskin voitu liikuttaa. Läntinen kallioseinämä on pystysuora, korkeus 1.5 m, ja siinä näkyy lämpölaajenemisvaurioita. Pohjoinen kallioseinämä on osaksi pystysuora, osaksi kalteva, korkeus 1.0–1.5 m. Maalattian ala on noin 2.9 x 2.5 m², ja se on tasainen ja tukevan katan peittämä. Oviaukko on lounaiskulmassa ja sen eteen on vierinyt – kaiketi sekundaarisesti – lohkkare. Muurattu eteläseinämä jatkuu kulman ohi parisen metriä itään ja muodostaa jonkinlaisen matalan tilan itäpuolelle – varaston?

länmääritys. Korkeuden h = 2.4 perusteella keskivesiajoitus on 1430 ± 50 ja rantavyöhykeajoitus 1710 ± 20.

Löytöhistoria. Löysin paikan 17.5.1997 tiedon perusteella, jonka sain kyläkokouksessa Vänössä 15.8. 1991.

Hoito. Katajien raivaaminen ja niiden kasvun kurissapitäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

11. Ejskär

Labyrintti

Sijainti. Karttalehti 1033 08, x = 6631 20, y = 1567 96, p = 6640 30, i = 3231 17, tsijt = 50, h = 7 (mittattu altimetrisesti). Puuttomalla ulkoluodolla, korkeimman kallion eteläpuolella loushikkoisessa maastossa.

Kuvaus. Labyrintti on rakennettu paikkaan, johon on kasautunut pyöristyneitä pikkukiviä. Labyrintista on jäljellä vain kolme rinnakkaista samankeskisesti kaartuvaa kivistä eteläosassa ja yksi kivistä länsiosassa. Eteläosassa ulointa kehää on jäljellä 3.3 m, seuraavaksi sisempää noin 1.5 m ja kolmanneksi sisempää 3.4 m. Kivet ovat pyöristyneitä. Länsiosassa on suuria kiviä, jotka eivät muodosta selkeää rakennetta. Keskelle labyrinttia on kaivettu suuri kuoppa. Pohjoisosa on tiheän katajan peitossa, mutta näyttää kuitenkin siltä, että katajikon alla ei ole paljon kiviä. Labyrintti on siis lähes kokonaan hävitetty.

Löytöhistoria. Saari kuuluu puolustusvoimien Öron linnakkeeseen. Linnakkepäälikkö Rauramo ilmoitti labyrintista Muinaistieteelliselle toimikunnalle 11.7.1937. Kävin paikalla 17.5.1997.

Hoito. Katajien raivaaminen ja niiden kasvun kurissapitäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: C.O. Nordmanin muistiinpanot v. 1937 museoviraston arkeologian osaston arkistossa.

12. Kappaludden = Vänön vanha hautausmaa 40500007

Kappeli

Sijainti. Karttalehti 1033 09, x = 6640 75, y = 1567 93, p = 6649 82, i = 3232 00, tsijt = 50, h = 3.8. Tasaisessa hiekkamaastossa Vänön kyläsaaren itäosassa.

Kuvaus. Suorakaiteen muotoinen muuri, joka rajaa kirkkomaan ja sen luoteiskulmassa olevan kappelin jäännökset. Muurin sivut ovat pääilmansuuntien mukaiset. Kirkkomuurista on jäljellä katkonainen lohkarerivi, joka on parhaiten säilynyt lounaisosassa. Eteläpuoleista muuria on näkyvissä 11.9 m:n pituudelta. Länsimuuria on näkyvissä noin 11.7 m:n pituudelta, mutta se on hajanainen. Pohjois- ja itämuurit eivät sanottavasti näy maanpintaan; maanpinnan alla saattaa kuitenkin olla niihin kuuluneita lohkareriviä. Etelämuurin keskiosassa on 0.7 m korkea särmikäs pystylohkare, joka on mahdollisesti reunustanut porttia. Kappelirakennus on kirkkomaan koilliskulmassa. Siitä erottuu pohjoisessa 4.4 m:n pituudelta. Likimain pohjoismuurin keskellä sisäpuolella on noin neliömetrin suuruinen maantasainen kiveys. Kirkkomaan pinta on nurmen, varpujen ja katajan peitossa, melko kivetön ja selvästi kuoppainen. Maa on hiekkaa ja soraa. Paikka on ympäröity rautaketjulla ja kirkkomaan keskellä on rautaristi.

Kirkkomaan ilmoitetaan lähteissä olevan 13.5 m pitkän ja 13.0 m leveän siten, että pitkät sivut ovat W-E-suuntaiset. Kappelin mitat ovat vastaavasti 5.5 m ja 5.0 m (Gardberg 1929; Nikula 1975: 200; Selin 1980: 5-7).

Paikallistarinan mukaan Klas-niminen kippiari haaksirikkoitui luodolle Kappaluddenin ulkopuolelle ja hädässään lupasi rakentaa kappelin mikäli hänet pelastettaisiin. Luoto sai nimekseen Klason (Gardberg 1929).

Varhaisin tieto Vänön kappelista on vuodelta 1680 Kemiön emäkirkon irtaimistoluettelossa (Nikula 1975). Kappeli joutui 1800-luvun alussa rappiolle. Volter Högman (1886: 102) kertoo, että kappelin seinät olivat vielä pystyssä 20 vuotta aikaisemmin, siis 1860-luvulla, mutta tuhoutuivat sittemmin tulipalossa. Kappelissa oli ollut alttari, saarnastuoli ja penkit sekä Mariaveistos.

Paikka raivattiin 1950-luvulla ja kirkkomaalle pystytettiin risti. Vuonna 1975 Kemiön seudun Rotary-yhdistys rakensi kappelinjäännöksen eteläpuolelle uuden kappelin Putsaaren kappelin mallin mukaisesti. Tuolloin vanhan kappelin paikkaa raivattiin kasvillisuudesta toistamiseen (Nikula 1975; Selin 1980).

Iänmääritys. Kirkkomaan alin kohta luoteisnurkassa on 3.77 m:n korkeudella. Sen perusteella kappelin keskivesijajoitus on 1120 ± 80 ja rantavyöhykeajoitus 1400 ± 50 . Vaaituksen yhteydessä mittasin kaksi kiintopistettä, kirkkomaan etelämuurin pystykiven ($h = 4.84$) ja lohkarereen 2 metriä uuden kappelin lounaisnurkasta lounaaseen ($h = 4.56$).

Löytöhistoria. Varhaisin maininta Volter Högmanilla 1886.

Hoito. Umpeenkasvamisen estäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Högman 1886, raportti museovirastossa. Gardberg 1929, muistiinpanot Svenska Litteratursällskapetissa SLS 514: 73. Zilliacus 1974: 35–37. Nikula 1975: 200. Selin 1980: 5–7.

13. Nyäng

Mahdollinen labyrintti

Sijainti. Karttalehti 1033 09, $x = 6640\ 68$, $y = 1567\ 73$, $p = 6649\ 77$, $i = 3231\ 80$, tsijt = 50, $h = 2.5$ (arvioitu peruskartalta). Tasainen osaksi avoin, osaksi katajaa kasvava hiekkamaasto, jossa lohkareita siellä täällä ja umpeenkasvaneen pellon reuna lähellä. Traktoritie kulkee vierestä.

Kuvaus. Maanpinnalla erottuu noin sata melko tasakokoista nyrkinkokoista kiveä. Kiviä on näkyvissä 7 m:n läpimittaisella alueella; katajien alla voi olla kiviä laajemmaltikin. Kivet eivät muodosta kehiä tai muita selväpiirteisiä rakenteita. Alueen koillisosassa on tiivis ryhmä kiviä, joista neljä on rivissä. Rakenne on hajanainen, labyrintiksi epävarma, kivet epätyypillisen pieniä.

Löytöhistoria. Vänöläinen Gun-May Venberg havaitsi rakenteen traktoritietä laajennettaessa ja opasti minut paikalle vuonna 1991.

Hoito. Umpeenkasvamisen estäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Leif Lindgrenin Saaristomerän kansallispuiston inventointiaineisto 1974. Fagerstöm ja Roth, raportti 1991 n:o 72 (Turun yliopisto)

Tunnhamn

14. Kummelhuvudet

Tomtning-jäännös

Sijainti. Karttalehti 1033 09, $x = 6646\ 93$, $y = 1566\ 13$, $p = 6656\ 14$, $i = 3230\ 77$, tsijt = 50, $h = 8$ (mitattu altimetrisesti). Västerön koilliseen työntyvässä niemessä kallionhuipun koillispuolella, koilliseen laskevassa maastossa.

Kuvaus. U:n muotoinen matala etelään päin aukeava muuri, joka on 15 m pitkä. Korkeus on 0.1–0.4 m ja leveys noin 0.8–1.4 m. Muurin rakenne on epäsäännöllinen, lohkareiden koko vaihteleva (1–100 kg, muutamat lohkareet suurempia). Luoteisreunassa on suuri graniittilohkare, jota kokonsa vuoksi on tuskin liikuteltu. Sisäala on tasainen ja kallistuu koilliseen. Maalattian pinta-ala on noin 16 m². *Tomtning-rakenteeksi* epävarma.

Paikan altimetrisesti mitattu likimääräinen korkeus on $h = 8$ m, mikä vastaa hiukan nuorempaa rantapintaa kuin Litorina VII, AD 200 (Glückert 1976).

Löytöhistoria. Rakenteen havaitsi katajien raivaustyössä maanomistaja Thelma Brunström, joka opasti Titta Heikkisen ja Jari Näräsen paikalle 1992.

Hoito. Umpeenkasvamisen estäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Heikkinen ja Näränen, raportti 1992 n:o 1 (Turun yliopisto).

15. Kappalskroken

Mahdollinen kappeli

Sijainti. Karttalehti 1033 09, x = 6646 48, y = 1566 46, p = 6655 67, i = 3231 05, tsijt = 100, h = 3 (arvioitu peruskartalta). Tunnamnin itärannalla.

Kuvaus. Tasainen perunamaa, joka laskee koilliseen kohti rantaa matalan Kappalskroken-nimisen lahden pohjukkaan (ks. valokuvaliite). Volter Högmanin (1886: 103) mukaan paikalla on ollut kivenlohkareiden muodostama perusta rakennuksesta, jonka seinien pituus oli 3–4 m. Se tuhottiin laajennettaessa rinteessä sijainnutta perunapeltoa. Paikalta ei sen koommin ole tiettävästi tavattu löytöjä, mutta paikannimeä Kappalskroken on kuitenkin pidetty vahvana osoituksena paikalla sijainneesta kappelista (Dahlström 1945: 88–89; Zilliacus 1989: 25).

Maanomistajan Thelma Brunströmin mukaan hänen isoisänsä oli kertonut, että kappelin kivijalka oli sijainnut nykyisen viljelyksen yläosassa, paikassa, jossa kallio tulee maanpintaan näkyviin. Jäännöksiä kivijalasta ei ole näkyvissä.

Löytöhistoria. Varhaisin maininta Volter Högmanilla 1886.

Hoito. Pellon metsittymisen estäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Volter Högman, raportti 1886: 103 (museovirasto). Dahlström 1945: 88–89. Selin 1980: 7–8. Zilliacus 1989: 25.

Storf Allan

16. Högland

Rakennuksenjäännös

Sijainti. Karttalehti 1034 11, x = 6666 62, y = 1573 11, p = 6675 14, i = 3239 51, tsijt = 50, h = 10 (arvioitu peruskartalta). Höglandin keskiosassa loivassa länsirinteessä, aivan luontopolun pohjoispuolella.

Kuvaus. Suorakaiteen muotoinen rakennuksenpohja, joka erottuu matalana maasta kohoavana multapenkinä. Seinät ovat olleet päällmansuuntien mukaiset ja niiden ulkomitat ovat olleet noin 5 m (W–E) ja 6 m (N–S). Koilliskulmassa on tulisija, josta on jäljellä matala kuolleen katajan peittämä kivikasa, jossa erottuu tiiltä. Multapenkin rajaama ala on tasainen. Hiukan vaikea löytää aluskasvillisuuden seasta.

Parisataa metriä kaakkoon Höglandin halki kulkevassa notkossa on etelärinteessä kuoppa, joka on jäännös maakellarista. Maakellari lienee liittynyt rakennukseen.

Kysymyksessä lienee torppa, joka ei liene kovin iäkäs. Se saattaa olla edeltäjä Höglandin pohjoispäässä olevalle torpalle, joka autioitui tällä vuosisadalla. Asian tarkempi selvittäminen edellyttää maasto- ja arkistotutkimuksia.

Löytöhistoria. Kävin ensimmäisen kerran paikalla kansallispuiston oppaan Bodil Rehnin opastamana 5.10.1995.

Hoito. Umpeenkasvamisen estäminen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

Ölmos

17. Kolaskär

Kivi-uuni

Sijainti. Karttalehti 1034 11, x = 6661 66, y = 1574 05, p = 6670 11, i = 3240 00, tsijt = 50, h = 13 (mitattu altimetrisesti). Pienellä saarella huipun koillispuolella, lohkareisessa pohjoisrinteessä.

Kuvaus. Suurikokoinen uuni pyörityneistä ja särmikkäistä lohkareista. Pituus ja leveys 2.3 m ja korkeus onkalon pohjalta mitattuna 1.1 m. Onkalo on hyvin säilynyt, pohja on tasainen, vaakasuora ja vaila suuria kiviä. Sen pituus on 1.4 m ja leveys 1.1 m. Onkalon katekiveys puuttuu, mutta vaikuttaa kuin se ei olisi romahtanut, vaan olisi purettu, koska pohjalla ei ole lohkareita. Suuaukko on pohjoiseen. Sen yläpuolella on katelaaka. Suuaukon leveys ja korkeus on 0.4 m.

Löytöhistoria. Varhaisin tieto on karttamerkintä Hildur Plantingin (1933) inventointiraportissa.

Hoito. Ei tarpeen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Hildur Planting, raportti 1933 (museovirasto). Tapani Tuovinen, raportti 1985 (Turun yliopisto). Tuovinen 1991: 89.

18. Hälsingholmen 1

Kivi-uuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10. Ryhmä 1, x = 6658 13, y = 1571 96, p = 6666 78, i = 3237 59, tsijt = 50. Ryhmä 2, x = 6658 15, y = 1572 05, p = 6666 79, i = 3237 69, tsijt = 50. Hälsingholmenin itäosassa Ostra holmenissa, III Salpausselän kapealla laella, korkeimman kohdan alapuolella pohjoisrinteessä. Korkeus h = 15...16 m mitattu altimetrisesti.

Kuvaus. Kuusi kivi-uunia kahdessa ryhmässä.

Uuni 1. x = 6658 15, y = 1572 05. Pituus 1.9 m (W-E) ja leveys 1.4 m. Onkalo, jonka suuaukko on länteen, on romahtanut. Suuaukon katekivi on säilynyt. Vaakasuorassa asennossa. Enimmäkseen pyörityneitä kiviä ja lohkareita.

Uuni 2. x = 6658 15, y = 1572 05. Pituus 2.9 m (S-N) ja leveys 1.8 m. Kaltevassa asennossa pohjoisrinteessä. Pyörityneitä kiviä ja lohkareita. Sammaleen peitossa. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 3. x = 6658 15, y = 1572 04. Pituus 2.6 m, leveys 2.1 m. Kaltevassa asennossa pohjoisrinteessä. Pyörityneitä kiviä ja lohkareita. Sammaleen peitossa. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 4. x = 6658 15, y = 1572 04. Pituus ja leveys 2.1 m. Kaltevassa asennossa pohjoisrinteessä. Pyörityneitä kiviä ja lohkareita. Sammaleen peitossa. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 5. x = 6658 13, y = 1571 96. Pituus 3.2 m (W-E) ja leveys 1.8 m. Keskellä on onkalon romahtamisesta jäänyt kuoppa. Pyörityneitä kiviä ja lohkareita. Kaltevassa asennossa pohjoisrinteessä. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 6. x = 6658 13, y = 1571 96. Pituus 2.3 m ja leveys 2.1 m. Pyörityneitä kiviä ja lohkareita, joista osassa lämpölaajenemisvaurioita. Pohjoisrinteessä melkein vaakasuorassa asennossa. Romahtanut kivikasaksi.

Löytöhistoria. Professori Rainer Fagerlund Åbo Akademin historian laitokselta ilmoitti uuneista minulle keväällä 1985, ja kävin tekemässä maastotyön 30.5.1985. Uunit mainitaan myös Leif Lindgrenin Saaristomeren kansallispuiston inventointiaineistossa 1974.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit. Tarkastusraportti Tapani Tuovinen 1985 (Turun yliopisto).

19. Hälsingholmen 2

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6658 33, y = 1571 26, p = 6667 04, i = 3236 92, tsijt = 50, h = 5 (arvioitu peruskartalta). Hälsingholmenin Västra holmenissa luoteisrannan lähellä kallioisessa maastossa.

Kuvaus. Kaksi kiviunina.

Uuni 1. ^{p: 6667035 i: 3236865} x = 6658 32, y = 1571 22. Pituus 2.7 m ja leveys 2.1 m. Särmikkäitä ja pyörityneitä lohkareita. Massiivinen laaka on muodostanut uunin koillissivun. Lohkareissa lämpölaajenemisvaurioita. Romahtanut. ^{p: 6667037 i: 3236945}

Uuni 2. x = 6658 33, y = 1571 30. Tasaisella vaakasuoralla kalliolla lähellä rantaa. Pituus 1.7 m ja leveys 1.5 m. Särmikkäitä ja pyörityneitä lohkareita. Romahtanut kivikasaksi.

Löytöhistoria. Löysin uunit tutkiessani Hälsingholmenin maastoa 21.7.1997.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: -

20. Hamnholmen 1

Hamnholmen 2 rekisterissa

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6658 04, y = 1575 52, p = 6666 36, i = 3241 14, tsijt = 50, h = 15 (arvioitu peruskartalta). Hamnholmenin pohjoisessa niemessä kivikkoisessa maastossa kallionhuipun itäpuolella.

Kuvaus. Kolmen kiviunin ryhmä.

Uuni 1. Särmikkäitä lohkareita. Pituus 1.7 m ja leveys 1.0 m. Rakennettu kahden siirtolohkareen vaaraan, jotka muodostavat uunin länsi- ja pohjoisseinät. Lohkareissa lämpölaajenemisvaurioita. Suuaukko on osittain säilynyt, se on kaakkoon.

Uuni 2. Noin 10 m itäkaakkoon edellisestä. Pääosin särmikkäitä lohkareita. Pituus 1.6 m ja leveys 1.5 m. Lohkareissa lämpölaajenemisvaurioita. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 3. 60 m eteläkaakkoon uunista 1. Pituus 2.2 m ja leveys 1.4 m. Rakennettu siirtolohkareen kuppeeseen siten, että lohkare muodostaa uunin luoteisseinämän. Kate on romahtanut. Lohkareissa lämpölaajenemisvaurioita.

Löytöhistoria. Uunit löysivät ja dokumentoivat Titta Heikkinen ja Jari Näränen 7.7.1992 tutkiessaan Hamnholmenin maastoa.

Hoito. Ei tarpeen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Heikkinen ja Näränen, raportti 1992 n:o 6 (Turun yliopisto).

21. Hamnholmen 2

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6656 90, y = 1575 62, p = 6665 22, i = 3241 13, tsijt = 50. Hamnholmenin eteläisessä niemessä alavassa maastossa.

Kuvaus. Kahden kiviunin ryhmä. ^{p: 6665227 i: 3241051}

Uuni 1. x = 6656 90, y = 1575 55, tsijt = 50, h = 10 (arvioitu peruskartalta). Särmikkäitä lohkareita. Pituus 2.4 m ja leveys 1.8 m. Pohjoisseinämän muodostava pystysuora laaka näkyy selvästi. Suuaukko on todennäköisesti ollut etelään. Lohkareissa lämpölaajenemisvaurioita. Romahtanut kivikasaksi.

Uuni 2. x = 6656 90, y = 1575 70, tsijt = 50, h = 3 (arvioitu peruskartalta). Rantakalliolla. Pääosin särmikkäitä lohkareita. Pituus 1.6 m ja leveys 1.5 m. Suuaukko on todennäköisesti ollut kaakkoon. Pystylaatat, jotka ovat muodostaneet uunin kyljet, ovat säilyttäneet asentonsa, muutoin romahtanut. *Hamnholmen 1*

^{p: 6665213 i: 3241201}

Löytöhistoria. Uunit löysivät ja dokumentoivat Titta Heikkinen ja Jari Näränen 7.7.1992 tutkiessaan Hamnholmenin maastoa.

Hoito. Ei tarpeen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Heikkinen ja Näränen, raportti 1992 n:ot 5 ja 7 (Turun yliopisto).

Högsåra

22. Ängeskär

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1034 07, x = 6655 04, y = 1567 34, p = 6664 12, i = 3232 71, tsijt = 50, h = 14.1 (vaaittu). Lohkareikoissa pienikokoisen saaren laella, korkeimmalla kohdalla. Saaren itäosassa on laajalti lohkareikkoja. Esteetön näkyvyys kaikkiin ilmansuuntiin.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka keskellä on kraateri. Pituus 6.3 m, leveys 5.9 m ja korkeus 0.9 m. Hautarauniossa on lähes pelkästään pyörityneitä kiviä ja lohkareita (noin 1–60 kg, pohjoisreunassa yksi suurempi lohkare). Suurimmat lohkareet ovat luoteisreunalla. Länsireunan ulkopuolella on lohkarikossa haudan reunan suuntainen syvennys, oja, joka on todennäköisesti syntynyt kasattaessa kiviä hautaan. Kiveyksen keskellä on jyrkkäreunainen ja jäkäläpintojen perusteella iäkäs kraateri.

Iänmääritys. Korkeus $h = 14.1$ vastaa hiukan nuorempaa rantapintaa kuin Glückertin ajoittama LVI, 600 BC. Hauta ei siten voi olla esiroomalaista aikaa vanhempi.

Löytöhistoria. Luotsinvanhin Anders Alborg kertoi minulle haudasta Högsårassa 8.4.1989, minkä perusteella paikalla kävivät Levi Fagerström ja Harto Roth vuonna 1991.

Hoito. Ei tarpeen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Inventointiraportti Levi Fagerström ja Harto Roth 1991, n:o 62 (Turun yliopisto). Inventointiraportti Tapani Tuovinen 1992, n:o 10 (Turun yliopisto).

23. Långfuruholm

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6652 22, y = 1573 85, p = 6660 72, i = 3238 94, tsijt = 50, h = 11.2 (vaaittu). Kallioisella luodolla kuperalla kallionpinnalla, mutta ei korkeimmalla kohdalla. Näkyy jonkin matkaa merelle pohjoiseen ja koilliseen, mikä on poikkeuksellista.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka keskellä on kraateri. Pituus on 8.7 m (W–E), leveys 7.4 m ja korkeus 0.8 m. Hauta on ladottu pyörityneistä lohkareista (noin 1–30 kg). Keskellä olevan kraaterin molemmin puolin on kaksi litteää pystylohkarettä länsi-itälinjassa. Svante Dahlströmin (1940: 2) mukaan lohkareet on nostettu pystyyn paasiarkusta, jossa on ollut palamattomia ihmisluita. Hildur Plantingin mukaan kraaterissa oli vuonna 1933 kaksi suurta laakakiveä, joiden alla oli kolmen lohkareen muodostamassa onkalossa hautaus. Siitä oli jäljellä palamattomia ihmisluita. Hänen mukaansa hauta oli myllerretty tarkoituksena "att åt skelettdelarna bereda en värdigare plats". Osteologisen määrittelyn mukaan näytteessä (Suomen Kansallismuseo KM 9749:2) on 8.2 g palamattomia luunsiruja, kaikki määritetty, kaikki ihmisen pääkallosta: *Adult*, vähintään yksi yksilö.

Maanomistajien Kalle ja Kaisa Mattssonin mukaan hautaan ei ole koskettu ainakaan 30 vuoteen.

Iänmääritys. Korkeus $h = 11.2$ vastaa hiukan vanhempaa rantapintaa kuin Glückertin ajoittama LVII, AD 200.

Löytöhistoria. Ensimmäinen maininta Volter Högmanilla 1886.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Volter Högman, inventointiraportti 1886, s. 82 (museovirasto). Hildur Plan-ting, inventointiraportti 1933, s. 1–2 (museovirasto). Hautaraunioinventoinnin aineisto Timo Kuokkanen ja Tapani Tuovinen 1983, n:o 115 (Turun yliopisto). Tallgren 1931: 115. Dahlström 1940. Osteologinen määrittäminen: Tarja Formisto, Stockholms universitet 1987.

24. Norstö

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6652 99, y = 1576 22, p = 6661 27, i = 3241 38. Norstö'n itäosassa kallioilla.

Kuvaus. Neljä kiviunina.

Uuni 1. x = 6652 98, y = 1576 15, tsijt = 50, h = 23. Kallionrinteessä. Särmiikkäitä lohkareita, joissa on lämpölaajenemisvaurioita. Suuaukko lounaaseen. Onkalon takaosa on säilynyt, etuosa on romahtanut. Pituus ja leveys on 1.9 m, korkeus 0.8 m.

Uuni 2. x = 6652 94, y = 1576 17, tsijt = 50, h = 23. Kallioportaalla pienen suon luoteisreunassa. Särmiikkäitä lohkareita, joissa on lämpölaajenemisvaurioita. Suuaukko pohjoiseen. Katekiveys on romahtanut. Pituus on 2.3 m, leveys 2.2 m ja korkeus 0.5 m.

Uuni 3. x = 6652 96, y = 1576 24, tsijt = 50, h = 20. Tasaisella kasvillisuuden peittämällä kallioilla, osittain kuusenoksien alla. Etupäässä särmiikkäitä lohkareita. Katekiveys on romahtanut osittain, mutta onkalon länsiosaa on säilynyt. Pituus 2.5 m, leveys 2.1 m ja korkeus 0.9 m.

Uuni 4. x = 6653 08, y = 1576 32, tsijt = 50, h = 15. Kuusikossa louhikkoisessa rinteessä hakkuutyömaan vieressä. Pyörityneitä ja särmiikkäitä lohkareita. Kate on suureksi osaksi säilynyt. Suuaukko on pohjoiseen. Sammaleen peitossa.

Löytöhistoria. Löysin uunit Norstö'n maaston tutkimuksessa 18.7.1997.

Hoitto. Umpeenkasvamisen estäminen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: –

25. Degernäs

Kiviuniryhmä

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6654 10, y = 1576 65, p = 6662 34, i = 3241 91. Norstö'n pohjois- osassa, kallioisessa maastossa lähellä itärantaa.

Kuvaus. 24 kiviunin ryhmä.

Uuni 1. x = 6653 93, y = 1576 45, h = 15. Kuperalla kallioilla. Pyörityneitä ja särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Pohjoisreunassa on kaksi hyvin suurta lohkareta. Hajonnut epämää- räiseksi kivikasaksi, jonka pituus on 3.8 m (SE–NW), leveys 3.2 m ja korkeus 0.6 m.

Uuni 2. x = 6653 95, y = 1576 46, h = 20. Kallion kupeessa. Etupäässä särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Hajonnut. Pituus 2.9 m, leveys 1.8 m, korkeus 0.6 m.

Uuni 3. x = 6653 95, y = 1576 47, h = 20. Kallion etelärinteessä. Etupäässä särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Hajonnut kivikasaksi. Pituus 3.7 m, leveys 3.1 m.

Uuni 4. x = 6653 95, y = 1576 47, h = 20. 12 m kaakkoon edellisestä. Kallion etelärinteessä. Särmi- kkiäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Hajonnut kivikasaksi. Pituus 2.7 m, leveys 2.6 m, kor- keus 0.6 m.

Uuni 5. x = 6653 97, y = 1576 49, h = 15. Pyörityneitä ja särmiikkäitä lohkareita. Rakennettu suurten maakivien väliin. Suuaukko lounaaseen. Suuaukon katelohkare on paikoillaan, muutoin romahtanut. Pituus 2.1 m, leveys 1.9 m. Monitoimikoneen vaurioittama.

Uuni 6. x = 6653 95, y = 1576 50, h = 15. Pyörityneitä ja särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaa- jenemisvaurioita. Hajonnut kivikasaksi. Pituus ja leveys 2.2 m, korkeus 0.8 m. Monitoimikoneen vau- rioittama.

Uuni 7. x = 6653 90, y = 1576 46, h = 15. Särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Katekiveys romahtanut. Suuaukko on ollut todennäköisesti etelään. Pituus 2.6 m, leveys 2.0 m, korkeus 0.8 m.

Uuni 8. x = 6653 92, y = 1576 69, h = 5. Särmiikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Ka- tekiveys on romahtanut. Suuaukko on todennäköisesti ollut pohjoiseen. Pituus 2.2 m, leveys 1.9 m. Uunin sivut muodostuvat kahdesta suuresta lohkareesta. Kallion kupeessa.

Uuni 9. $x = 6653\ 97$, $y = 1576\ 69$, $h = 10$. Kallion etelärinteessä. Pääosin särmikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Romahtanut matalaksi kivikasaksi. Pituus 2.6 m, leveys 2.5 m, korkeus 0.5 m.

Uuni 10. $x = 6654\ 01$, $y = 1576\ 57$, $h = 15$. Särmikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Pystysuora kallionpinta muodostaa uunin pohjois- ja länsiseinät. Romahtanut kivikasaksi. Suuaukko ollut todennäköisesti etelään. Pituus 2.2 m, leveys 1.6 m.

Uuni 11. $x = 6654\ 00$, $y = 1576\ 57$, $h = 15$. Edellisestä 5 m etelään. Pääosin särmikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Rakennettu siirtolohkareen eteläsivulle. Erittäin suuria lohkareita. Romahtanut kivikasaksi. Pituus 2.3 m, leveys 1.9 m.

Uuni 12. $x = 6654\ 00$, $y = 1576\ 55$, $h = 15$. Edellisestä 20 m länteen. Pääosin suuria pyöristyneitä lohkareita. Romahtanut kivikasaksi. Rakennettu suurten maakivien väliin. Pituus 2.7 m, leveys 2.2 m.

Uuni 13. $x = 6654\ 07$, $y = 1576\ 58$, $h = 20$. Särmikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinämä muodostaa itä- ja pohjoisseinät. Säilynyt suuri särmikäs katelohkare kattaa suuren osan onkalosta, muutoin romahtanut. Suuaukko etelään. Pituus 2.7 m, leveys 2.4 m. Vieressä kaakkoispuolella särmikkäitä lohkareita.

Uuni 14. $x = 6654\ 14$, $y = 1576\ 65$, $h = 20$. Särmikkäitä lohkareita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinämä muodostaa itäseinän. Romahtanut kivikasaksi. Pituus 2.8 m, leveys 1.7 m.

Uuni 15. $x = 6654\ 14$, $y = 1576\ 67$, $h = 20$. Särmikkäitä lohkareita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora seinä muodostaa uunin itä- ja pohjoisseinät. Romahtanut kivikasaksi. Suuaukko on ollut todennäköisesti etelään. Pituus 2.1 m, leveys 2.0 m.

Uuni 16. $x = 6654\ 16$, $y = 1576\ 66$, $h = 20$. Särmikkäitä ja pyöristyneitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Romahtanut kivikasaksi. Suuri pystylaaka pohjoissivulla. Pituus ja leveys 2.9 m, korkeus 0.9 m.

Uuni 17. $x = 6654\ 20$, $y = 1576\ 68$, $h = 25$. Särmikkäitä ja pyöristyneitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että kallion pystysuora seinä muodostaa uunin itäseinän. Suuaukko on todennäköisesti ollut länteen. Romahtanut kivikasaksi. Pituus 2.7 m, leveys 2.3 m, korkeus 0.8 m.

Uuni 18. $x = 6654\ 17$, $y = 1576\ 73$, $h = 25$. Särmikkäitä lohkareita. Romahtanut kivikasaksi. Suorakaitteen muotoinen onkalo, jonka suuaukko on etelään. Pituus 2.0 m, leveys 1.7 m, korkeus 0.5 m.

Uuni 19. $x = 6654\ 22$, $y = 1576\ 74$, $h = 28$. Pääosin särmikkäitä lohkareita. Romahtanut kivikasaksi. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinä muodostaa uunin luoteisseinän. Suuaukko on todennäköisesti ollut lounaaseen. Pituus 1.9 m, leveys 1.3 m, korkeus 0.6 m.

Uuni 20. $x = 6654\ 26$, $y = 1576\ 76$, $h = 25$. Särmikkäitä lohkareita. Romahtanut kivikasaksi. Rakennettu kallion kupeeseen. Sammaleen peitossa. Suuaukko on todennäköisesti ollut itään. Pituus 1.8 m, leveys 1.6 m.

Uuni 21. $x = 6654\ 26$, $y = 1576\ 82$, $h = 20$. Särmikkäitä lohkareita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallion seinä muodostaa uunin koillisseinän. Romahtanut kivikasaksi. Suuaukko on todennäköisesti ollut lounaaseen. Pituus 2.2 m, leveys 1.8 m.

Uuni 22. $x = 6654\ 27$, $y = 1576\ 84$, $h = 15$. Särmikkäitä lohkareita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinä muodostaa uunin itäseinän. Romahtanut kivikasaksi. Osa onkalosta on kuitenkin säilynyt. Pituus 1.9 m, leveys 1.3 m, korkeus 0.9 m.

Uuni 23. $x = 6654\ 28$, $y = 1576\ 85$, $h = 10$. Pääosin särmikkäitä lohkareita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinä muodostaa uunin kaakkoisseinän. Romahtanut kivikasaksi. Suuaukko on todennäköisesti ollut luoteeseen. Pituus 2.6 m, leveys 1.7 m, korkeus 0.8 m.

Uuni 24. $x = 6654\ 49$, $y = 1576\ 78$, $h = 28$. Pääosin särmikkäitä lohkareita, joissa lämpölaajenemisvaurioita. Rakennettu kallion kupeeseen siten, että pystysuora kallionseinä muodostaa uunin koillisseinän. Romahtanut kivikasaksi. Suuaukko on todennäköisesti ollut lounaaseen. Pituus 2.8 m, leveys 2.2 m, korkeus 0.9 m.

Löytöhistoria. Muinaistieteelliselle toimikunnalle saapui vuonna 1934 ilmoitus, joka koski osaa Norstön kiviuneista. Aikaisempia maastotutkimuksia ei tiettävästi ole. Suojeluvaihekaavassa 1979 on museovieraston antamien tietojen nojalla määritetty kiviunien sijainnit koordinaatein seuraavasti:

$x = 6653\ 78$, $y = 1576\ 70$,
 $x = 6653\ 92$, $y = 1576\ 70$,
 $x = 6653\ 98$, $y = 1576\ 65$,
 $x = 6654\ 00$, $y = 1576\ 70$,
 $x = 6654\ 02$, $y = 1576\ 60$,
 $x = 6654\ 14$, $y = 1576\ 74$,
 $x = 6654\ 30$, $y = 1576\ 80$,
 $x = 6654\ 32$, $y = 1576\ 74$,
 $x = 6654\ 38$, $y = 1576\ 82$,
 $x = 6654\ 40$, $y = 1576\ 78$.

Ilmoitetut sijainnit poikkeavat maastossa tapaamistani uuneista.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II

Aikaisemmat dokumentit: Dahlström 1937: 20–21, 28. Varsinais-Suomen seutukaavaliitto 1979: 327.

26. Nämanön 1

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6652 06, y = 1575 55, p = 6660 40, i = 3240 62, tsijt = 50, h = 28 (arvioitu peruskartalta). Luoteis-kaakkoissuuntaisen kalliopaljastuman koillisreunassa, hieman lakea alempana. Kalliopaljastuman koillispuolella on louhikkoinen muinaisranta 10 metrin päässä haudasta. Haudan koillispuolella on matala törmä kalliossa.

Kuvaus. Pyöreä, kuperapintainen hautaraunio, jonka Volter Högman tutki vuonna 1886. Pituus oli Högmanin mukaan 7.4 m, leveys 7.0 m ja korkeus 0.8 m. Hauta on tutkimuksen jäljiltä huolellisesti rekonstruoitu pyöreäksi ja tasalakiseksi ja koostuu pyörityneestä aineksesta (noin 0–60 kg), joka vastaa läheisen muinaisrannan kiviainesta. Tutkimuksessa ei havaittu haudassa rakenteita. Löydöt: puuhiiltä.

Löytöhistoria. Ensimmäinen maininta Högmanilla vuonna 1886.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: III.

Aikaisemmat dokumentit. Kaivausraportti Volter Högman 1886, s. 80–82, 131–133 (museovirasto). Inventointiraportti Hildur Planting 1933, s. 3–4. Hautaraunioinventoinnin aineisto Timo Kuokkanen ja Tapani Tuovinen 1983, n:o 116 (Turun yliopisto). Cleve 1942: 25.

27. Nämanön 2

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1034 10, x = 6652 09, y = 1575 56, p = 6660 43, i = 3240 64, tsijt = 50, h = 25. Luoteis-kaakkoissuuntaisen kalliopaljastuman koillisreunassa, hieman kalliota alempana. Kallion koillispuolella on louhikkoinen muinaisrantaavyöhyke.

Kuvaus. Pyöreä, kuperapintainen hautaraunio, jonka pituus on 20.7 m, leveys 5.5 m ja korkeus 1.0 m. Pitkä vallimainen hauta on keskiosasta kapeampi kuin päistä, eteläosa on muinaisrannan päällä. Kivet ja lohkareet ovat pienikokoisia, pyörityneitä ja tasakokoisia (noin 0–40 kg). Rakenteen kuperuus osoittaa, ettei kiveys kuulu muinaisrantaan, vaan on ihmisen rakentama.

Löytöhistoria. Löydetty hautaraunioinventoinnissa 26.8.1983.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Timo Kuokkanen ja Tapani Tuovinen 1983, n:o 117 (Turun yliopisto).

28. Hemlandet

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6648 22, y = 1575 33, p = 6656 60, i = 3240 06, tsijt = 50, h = 18 (arvioitu peruskartalta). Pienellä, ympäristöstä vain hiukan kohoavalla kalliolla, loivasti luoteeseen kaltevalla pinnalla.

Kuvaus. Reunoiltaan epämääräinen hautaraunio, jossa on kraateri. Pituus on 8.9 m (N–S), leveys 5.2 m ja korkeus 0.6 m. Enimmäkseen pyörityneitä lohkareita (noin 0–50 kg, itäreunalla yksittäinen suurempi särmikäs laaka). Pohjoisosa on matala ja eteläosa kraaterimainen, korkeareunainen.

Löytöhistoria. Maanomistaja, metsänhoitaja Trygve Örnell opasti minut paikalle 8.4.1989.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1989 (Turun yliopisto).

29. Lillers

Kallioon hakattujen merkkien ryhmä

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6649 94, i = 1576 40, p = 6658 21, i = 3241 28, tsijt = 50, h = 3 (arvioitu peruskartalta). Rinteessä pilkistävä avokallio kylän rakennusten välissä.

Kuvaus. Kallioon hakattuja merkkejä kahdessa ryhmässä.

Ryhmä 1. Suorakulmaisen kehyksen ympäröimä teksti

EHOG

1792

alalla, jonka mitat ovat 60 x 39 cm². Hyvin luettava noin 10 mm:n levyinen uurre 8° lounaaseen kallistuvassa silokalliassa.

Ryhmä 2. Kruunu ja teksti

GBD

1792

alalla, jonka mitat ovat 51 x 32 cm². Luettava vajaat 10 mm leveä uurre 8°-26° lounaaseen kallistuvassa silokalliassa.

Molemmat ryhmät on maalattu valkoisella maalilla.

Löytöhistoria. Luotsinvanhin Anders Alborg osoitti merkit minulle 8.4.1989. Tämän johdosta Titta Heikkinen ja Jari Näränen kävivät paikalla inventoinnissaan 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 8 (Turun yliopisto).

30. Änholm

Rakennuksenjäännös

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6647 98, y = 1577 18, p = 6656 19, i = 3241 88, tsijt = 50, h = 1.05 (vaaittu). Notkossa Änholmin lounaisosassa lähellä rantaa, vaakasuoralla kalliolla. Vanhan peillon reuna on aivan vieressä.

Kuvaus. Suorakulmainen rakennuksen jäännös notkossa, joka on ollut viljelty. Matala kivijalka osoittaa, että seinät ovat olleet SW-NE- ja SE-NW-suuntaiset. Niiden pituudet ulkopuolelta mitattuina ovat 5.9 (SE), 5.2 (SW), noin 5.5 (NW) ja 5.2 m (NE). Tasainen, huolellisesti rakennettu kivijalka. Koilliskulmassa on tulisijan jäännös, lohkarekasa, jossa on tiilenpaloja. Länsikulmassa kasvaa kaksi mäntyä ja pohjoiskulmassa kuusi, keskellä kataja.

lännmääritys. Korkeudesta h = 1.0 saadaan keskivesiajoitus 1760 ± 20. Rakennus on todennäköisesti viime vuosisadalta. Sen tausta on kaiketi selvitettävissä arkistotutkimusten avulla.

Hoito. Puiden kaataminen rakennuksen jäännöksen päältä ja ympäriltä.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: -

Holma

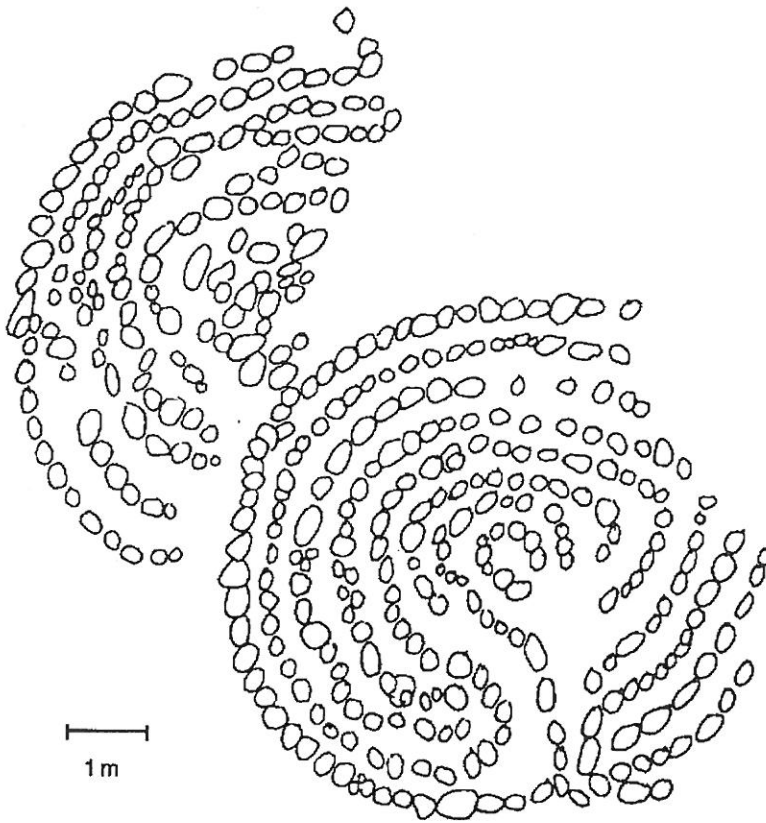
31. Västernäset

= muinaisjäännösrekisterissä nimellä

Kaksi labyrinttia

Västerfladan 40010073

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6644 60, y = 1576 06, p = 6652 92, i = 3240 46, tsijt = 50, h = 11 (mitattu altimetrisesti). Holman kyläsaaren lounaisosassa, kuperalla silokalliolla lähellä Västerfladanin rantaa.

Kuvio 3. Holman Västernäsetin labyrintit Titta Heikkisen ja Jari Näräsen mukaan (raportti 1992, liite 1).

Kuvaus. Kaksi labyrinttia vierekkäin (kuvio 3) (ks. valokuvaliite).

1. Pohjoisempi labyrintti. Silokalliolla, joka laskee pohjoisen ja luoteen välille 4° – 16° . Suuria, tasakokoisia (1–80 kg) pyörityneitä ja särmikkäitä lohkareita. Vain luoteispuolisko on säilynyt, loput on todennäköisesti purettu pois vieressä olevaa ja siis nuorempaa labyrinttia rakennettaessa. Jäljellä on ainakin 7 osittain säilynyttä kehää ja 6 käytävää, joiden leveys on 0.1–0.4 m. Uloin kehä on ehyt, joten säilyneessä labyrintin osassa ei ole ollut porttia. Käytävät ovat selväpiirteiset, sammaloituneet ja jäkälöityneet. Halkaisija on 7.6 m (SW–NE). Säilyneen osan pinta-ala on noin 27 m^2 , mistä voi arvioida labyrintin kokonaisalan olleen noin 60 m^2 .

2. Eteläisempi labyrintti. Silokalliolla, joka laskee pohjoisen ja koillisen välille 4° – 12° . Suuria, tasakokoisia (2–40 kg) pyörityneitä ja särmikkäitä lohkareita. Ainakin 8 kehää ja 7 sisäkkäistä käytävää, joiden leveys on 0.1–0.5 m. Kaakkoisreunassa on portti, joka on - mahdollisesti kivien liikuttelun takia - kaventunut olemattomaksi. Käytävät ovat sammaloituneet ja jäkälöityneet. Lohkareita on vierinyt laby-

rintista kallion alapuolelle itäreunasta, jossa kehät katkeavat. Pituus ja leveys on 7.4 m. Labyrintti on alunperin kuitenkin ennen itäreunan särkymistä todennäköisesti ollut SW-NE-suunnassa tätä leveämpi. Kehäkiveys on tiivis; paikoin on kaksikin lohkareta päällekkäin. Labyrintin lounaispuolella on hajanaisia lohkareita ja lohkarokasa. Labyrintin pinta-ala on ollut arviolta 45 m².

Holmalaisen Maria Sjöbergin kertoman mukaan naapuritontin omistaja Hangö udds segelsällskap on myynyt labyrintista kiviä toimintansa rahoittamiseksi.

Hoito: Ei tarpeen. Saaristomeren kansallispuiston maalla.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Inventointiraportti Volter Högman 1886, s. 89 (museovirasto). Inventointiraportti Hildur Planting 1933, s. 9 (museovirasto). Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 9 (Turun yliopisto).

32. Kaldoholmen 1 = KALDOHOLMEN 2

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6643 46, y = 1578 20, p = 6651 59, i = 3242 49, tsijt = 50, h = 11.5 (vaaittu). Pienellä kuperapintaisella kalliolla, joka laskee loivasti rantaan.

Kuvaus. Pyöreä, kuperapintainen hautaraunio, jonka pituus on 5.8 m (SW-NE), leveys 4.3 m ja korkeus 0.4 m. Pyöristyneitä ja särmikkäitä kiviä ja lohkareita (noin 1-150 kg). Lounaisreunassa on yksittäinen suuri lohkare.

lännmääritys. Korkeus h = 11.5 vastaa hiukan vanhempaa rantapintaa kuin Litorina VII, AD 200.

Löytöhistoria. Löydetty hautaraunioiden inventoinnissa 17.7.1985 maanmittausinsinööri Kristian Lindroosin 24.6.1985 antaman tiedon perusteella. Lindroos löysi haudan toukokuussa 1985 maanmittaus-toimituksen yhteydessä.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1985, n:o 1 (Turun yliopisto).

33. Kaldoholmen 2 KALDOHOLMEN 1

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6643 69, y = 1578 35, p = 6651 81, i = 3242 66, tsijt = 50, h = 7.2 (vaaittu). Loivasti itään laskevalla rantakalliolla, vaakasuoralla hieman kuperalla silokalliolla.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka pituus on 6.6 m (SW-NE), leveys 5.3 m ja korkeus 0.5 m. Melkein pelkästään pyöristyneitä vaihtelevankokoisia kiviä ja lohkareita (noin 0-150 kg). Suurimmat lohkarat ovat mahdollisesti alunperin olleet reunoilla. Keskellä on kallioon asti ulottuva kuoppa. Jäkäläpintojen perusteella kiveystä on hiljattain myllätty keskeltä vuoden 1985 jälkeen.

lännmääritys. Korkeudesta h = 7.2 saadaan keskivesiajoitus 320 ± 150 ja rantavyöhykeajoitus 600 ± 130.

Löytöhistoria. Löydetty hautaraunioiden inventoinnissa 17.7.1985 maanmittausinsinööri Kristian Lindroosin 24.6.1985 antaman tiedon perusteella. Lindroos löysi haudan toukokuussa 1985 maanmittaus-toimituksen yhteydessä.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1985, n:o 2 (Turun yliopisto).

34. Kalholm

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6643 85, y = 1576 05, p = 6652 17, i = 3240 38, tsijt = 50, h = 17 (mitattu altimetrisesti). Pienen saaren kallioisessa keskiosassa, laakean 20 m korkean huipun lounaispuolella kuperalla kallioterassilla. Hyvä näkyvyys saaristoon kaakon ja luoteen välille.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jossa kraateri keskellä. Pituus 6.6 m (SE-NW), leveys 5.5 m ja korkeus 0.4 m. Pyöristyneitä ja särmiikkäitä lohkkareita (noin 0–40 kg). Kraateri ulottuu kallioon asti; kalliossa on kuoppa haudan kohdalla. Kaakkoispäässä kasvaa mänty. Ainakin itäreunasta on valunut lohkkareita kalliota alas. Ks. valokuvaliite.

Hauta on todennäköisesti näkynyt merelle, mutta ei kuitenkaan kovin kauas, koska kiveys on matala. Se on ainakin jossakin määrin erottunut saaren profiilissa läheltä katsottuna.

Kalholmin kalliohuipulla on lohkkareita hajallaan. Ne voivat olla jäännöksiä toisesta haudasta.

Löytöhistoria. Löysin haudan 12.7.1997 holmalaisen Maria Sjöbergin edellisenä päivänä antaman tiedon perusteella.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I

Aikaisemmat dokumentit: –

35. Stora Ängeskär 1

Stora Ängeskär 3

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6642 85, y = 1578 80, p = 6650 93, i = 3243 03, tsijt = 50, h = 8.2 (vaaittu). Stora Ängeskärin etelärannalla etelään kallistuvalla rantakalliolla.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka keskellä kraateri. Pituus 3.5 m, leveys 3.2 m, korkeus 0.8 m. Pyöristyneitä, melko tasakokoisia kiviä ja lohkkareita (noin 5–30 kg). Rakenne on poikkeuksellisen korkea. Kiveyksessä on pystyseinämat etelä-, länsi- ja pohjoisreunoilla. Kraateri ulottuu sammaleen peittämään kallioon asti.

Svante Dahlströmin (1945: 52–57) vuonna 1937 tekemien havaintojen mukaan haudassa oli onkalo, jonka reunat kallistuivat sisäänpäin. Onkalon pituus oli 1.7 m ja leveys 1.2 m. Onkalon pohjalta maakerroksesta löysivät holmalaiset kevätlinnustajat vuonna 1924 viikinkiaikaisen kivisen riipushioimen (Turun maakuntamuseo TMM 12960).

Iänmääritys. Korkeus $h = 8.2$ vastaa hiukan nuorempaa rantapintaa kuin Glückertin (1976) ajoittamaa rantapintaa LVII (AD 200). Löydetty riipushioin osoittaa haudan viikinkiaikaiseksi (AD 800–1050). Maanpinta oli tuolloin keskiveteen nähden 5.1 ± 0.5 – 4.1 ± 0.4 m nykyistä alempana. Hauta rakennettiin siis aikanaan 3–4 metriä merenpinnan yläpuolelle.

Löytöhistoria. Hauta tuli tietoon vuonna 1936 Nils Cleven määrittämä riipushioimen iän.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Dahlström 1945: 52–57. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1985, n:o 3 (Turun yliopisto). Tuovinen 1991: 61–62.

36. Stora Ängeskär 2

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6642 92, y = 1579 52, p = 6650 93, i = 3243 75, tsijt = 50, h = 7.8 (vaaittu). Stora Ängeskärin etelärannalla, etelään ja kaakkoon antavan rantakallion päällä melkein vaakasuoralla kuperalla pinnalla. Pohjoispuolella kohoaa korkeampi kallio, jonka alarinteessä hauta sijaitsee.

Kuvaus. Epäsäännöllisen pyöreä matala kivilatomus. Pituus 4.4 m (SE-NW), leveys 3.7 m ja korkeus 0.4 m. Lähes pelkästään pyörityneitä, melko tasakokoisia kiviä ja lohkareita (noin 1–30 kg). Länsi- ja eteläreunoilta näyttää valuneen kiviä alas.

Iänmääritys. Korkeudesta $h = 7.8$ saadaan keskivesiajoitus 180 ± 160 ja rantavyöhykeajoitus 460 ± 140 .

Löytöhistoria. Löydetty inventoinnissa 5.6.1985.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1985, n:o 4 (Turun yliopisto).

37. Stora Ängeskär 3

Stora Ängeskär 1

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6643 01, y = 1579 50, p = 6651 03, i = 3243 74, tsijt = 50, h = 20 (arvioitu peruskartalta). Korkeimman kallion laen kaakkoisreunalla vaakasuoralla pinnalla, josta kallionrinne laskeutuu jyrkemmin etelään ja itään.

Kuvaus. Nelisivuinen kupera kivilatomus, jonka pituus on 5.6 m (W-E), leveys 4.5 m ja korkeus 0.6 m. Enimmäkseen särmikkäitä, vaihtelevankokoisia lohkareita. Joukossa on useita suuria särmikkäitä lohkaraita, jotka ovat mahdollisesti olleet suorakulmaisen rakenteen reunakiviä. Varmoja rakenteita ei kuitenkaan ole näkyvissä. Lohkareita on levinnyt länsi- ja eteläpuolille.

Löytöhistoria. Löydetty inventoinnissa 5.6.1985.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Hautaraunioinventoinnin aineisto Tapani Tuovinen 1985, n:o 5 (Turun yliopisto).

38. Stora Ängeskär 4

Labyrintti

Sijainti. Karttalehti 1033 12, x = 6643 12, y = 1579 65, tsijt = 50, p = 6651 12, i = 3243 90, h = 5.2 (vaaittu). Terassimaisella melko vaakasuoralla, hiukan kuperalla kalliokielekkeellä, jonka törmä on itäpuolelle. Törmän alla on kasvillisuuden peittämää lohkareikkoa. Ranta näkyy puiden välistä itä- ja kaakkoispuolella. Vieressä on myös märkyttään soistunut kallionnotko.

Kuvaus. Labyrintin kiveyksen pituus on 11.0 m (SW-NE) ja leveys 10.3 m. Kivet ja lohkareet ovat pyörityneitä (etenkin pienet kivet) ja särmikkäitä, kokoluokkaa 0–30 kg, joukossa yksittäisiä suurempiäkin. Kaakkoisreunassa on suurehkoja särmikkäitä lohkareita ryhmänä, joka mahdollisesti ei kuulu rakenteeseen. On vielä hahmotettavissa, että uloin reunakehä on ollut säännöllisesti kaartuva ja että se on koostunut muuta kiveystä hiukan suuremmista lohkareista. Reunakehä on parhaiten säilynyt etelä- ja lounaisreunoissa. Reunakehän sisäpuolella on hajanaista, kallionpinnan tasaista kiveystä, jossa on paikoin erotettavissa kehäsuuntaista vyöhykkeisyyttä ja käytävän jäännöksiä. Rakenteen halki kulkee kaakko-luoteissuunnassa polku, jolta kivet on ilmeisesti potkittu pois.

Lohkareet ovat suurikokoisia ja verrattavissa Nauvon Redamon ja Storskärin labyrintteihin.

länsmääritys. Korkeudesta $h = 5.2$ saadaan keskivesiajoitus 780 ± 110 ja rantavyöhykeajoitus 1060 ± 80 .

Löytöhistoria. Löysin labyrintin sattumalta ollessani vaaitsemassa hautaraunioita 13.6.1989.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Tarkastusraportti Tapani Tuovinen 1989 (Turun yliopisto).

39. Holma Hamnholmen

Holma Hamnholmen 2

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, $x = 6641\ 76$, $y = 1577\ 58$, $p = 6649\ 95$, $i = 3241\ 71$, $tsijt = 50$, $h = 11.0$ (vaaittu). Holman ja Rosalan Hamnholmien välisen salmen rantakallion päällä, tasaisella likimain vaakasuoralla kallioalustalla, kallionhuipun itäpuolella.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jossa on keskellä kraateri. Pituus 6.2 m (SW-NE), leveys 4.3 m ja korkeus 0.8 m. Enimmäkseen pyöristyneitä, melko tasakokoisia lohkareita (noin 1-80 kg; reunoissa yksittäisiä suurempia lohkareita). Länsireunassa suuret lohkareet muodostavat selvän reunuksen. Kraaterissa hyvin kehittyneet jäkäläpinnat. Pohjois- ja itäreunoista on irronnut lohkareita.

länsmääritys. Korkeus $h = 11.0$ vastaa rantapintaa, joka on hiukan vanhempi kuin Glückertin (1976) ajoittama rantapinta LVII (AD 200).

Löytöhistoria. Löytäneet Titta Heikkinen ja Jari Näränen inventoinnissa vuonna 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 12 (Turun yliopisto).

Rosala

40. Rosala Hamnholmen

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 12, $x = 6641\ 45$, $y = 1577\ 71$, $p = 6649\ 63$, $i = 3241\ 82$, $tsijt = 50$, $h = 8.0$ (vaaittu). Saaren kallionhuipun kaakkoispuolella, koveralla kallionpinnalla.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jossa loiva kraateri. Pituus 5.8 m (N-S) ja leveys 3.2 m. Pyöristyneitä ja särmikkäitä, melko tasakokoisia lohkareita (noin 1-100 kg). Eteläreunassa muutamia poikkeuksellisen suuria lohkareita. Kiveys on voimakkaasti kuopalla keskeltä. Hautaraunioksi hiukan epätasainen. Hauta on vaikeasti löydettävissä.

länsmääritys. Korkeudesta $h = 8.0$ saadaan keskivesiajoitus 130 ± 170 ja rantavyöhykeajoitus 410 ± 140 .

Löytöhistoria. Löytäneet Titta Heikkinen ja Jari Näränen inventoinnissa vuonna 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 13 (Turun yliopisto).

41. Snäldö hamn

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 11, x = 6639 38, y = 1574 60, p = 6647 85, i = 3238 53, tsijt = 50, h = 10.2 (vaaittu). Tasaisella pohjoiseen viettävällä kalliopinnalla, korkeampien kallioiden pohjoispuolella.

Kuvaus. Pyöreä, pinnaltaan tasainen hautaraunio. Pituus 5.1 m, leveys 4.9 m ja korkeus 0.5 m. Enimmäkseen pyöristyneitä lohkareita (noin 1–70 kg). Kiveyksen keskiosassa lohkareet on aseteltu vierekkäin.

Iänmääritys. Korkeus h = 10.2 vastaa hiukan vanhempaa rantapintaa kuin LVII (AD 200).

Löytöhistoria. Löytäneet Titta Heikkinen ja Jari Näränen inventoinnissa vuonna 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit. Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 3 (Turun yliopisto).

42. Bötsön (Bötesöijen)

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 1033 11, x = 6635 28, y = 1577 35, p = 6643 52, i = 3240 90, tsijt = 50, h = 11 (mitattu altimetrisesti). Loivapiirteisessä kalliomaastossa hieman kaakkoon kaltevilla silokalliolla.

Kuvaus. Pyöreä hautaraunio, jonka pituus on 8.3 m (NW–SE), leveys 6.6 m ja korkeus 0.6 m. Lähes pelkästään pyöristyneitä, vaihtelevankokoisia (noin 0–40 kg) kiviä ja lohkareita. Pieniä pyöristyneitä kiviä on paljon. Pohjoisosassa on kaksi suurta kiinteää lohkareta. Keskiosa on epätasainen ja siinä on kraateri.

Haudan pohjoispuolella on pirunpeltokivikkoa ja polku, jonka reuna on kivetty, mahdollisesti haudasta otetuilla kivillä.

Iänmääritys. Korkeus h = 11 vastaa hiukan vanhempaa rantapintaa kuin LVII (AD 200).

Löytöhistoria. Löysin haudan maastotyössä 27.6.1997.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: –

43. Busön

Kallioon hakattuja merkkejä

Sijainti. Karttalehti 1033 11, x = 6634 57, y = 1577 49, p = 6642 80, i = 3240 97, tsijt = 50, h = 3 (mitattu altimetrisesti). Busön pohjoisrannalla pohjoiseen kallistuvalla silokalliolla noin 5 m rantaviivasta.

Kuvaus. Kallioon hakattuja merkkejä 61 x 26 cm²:n alueella. Kallionpinta kallistuu 8° NNW. Uurre on noin 1–4 mm leveä, matala ja helposti luettava. Merkit ovat luettavissa rannasta päin. Kuva esittää alusta, jonka alapuolella on venäjänkielinen teksti

ВЪ ПАМЯТЬ I I Д

siis v pamjat 'jnkn muistoksi' sekä kaksi epäselvää i:n tapaista merkkiä ja D-kirjain (ks. valokuvaliite). Kolmen viimeisen kirjainmerkin keskinäiset etäisyydet ovat suuremmat kuin muiden merkkien, ja ne näyttävät muodostavan alun keskeneräisestä sanasta, todennäköisesti kuvan esittämän aluksen nimestä.

Aluksella on keula vasemmalle, se on kuvattu ilman takilaa, suurikokoinen lippu perätangossa. Aluksessa on kaljuuna ja ainakin 58 tykkiporttia kahdella patterikannella. Kuva esittää todennäköisesti Venäjän laivaston linjalaivaa 1700-luvulta tai 1800-luvun alusta. Kuvion keskeneräisyyteen viittaa sekin seikka, että aluksesta puuttuu takila.

Leo Jolkkosen muistiinpanojen (Suomen merimuseo) mukaan paikallistarina kertoo venäläisen laivan haaksirikosta Busön lähellä.

Merkkejä on yllättävän vaikea löytää pienen kokonsa vuoksi. Ne löytää helpoimmin seuraamalla harmaan jäkälävyöhykkeen alareunaa.

Löytöhistoria. Ensimmäinen maininta: Leo Jolkkonen 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Suomen merimuseo, valokuvat 8812:820 ja 92048:1 verifikaatteineen (Leo Jolkkonen 1992).

Hitis

44. Bötskäret *Bötskäret 2*

Hautaraunio

Sijainti. Karttalehti 2011 15, x = 6640 25, y = 2418 30, p = 6647 76, i = 3250 33, tsijt = 50, h = 9.6 (vaaittu). Bötskäretin koillisosassa loivassa kalliokkoisessa rinteessä, joka laskee rantaan.

Kuvaus. Pyöreä ja kupera hautaraunio, jonka pituus on 7.8 m (N-S), leveys 6.4 m ja korkeus noin 0.6 m. Pyörityneitä epätavallisen pieniä kiviä ja lohkaraita (0–20 kg), itäreunassa suuri kiinteä lohkarai. Loivasti kaakkoon laskevalla kasvillisuuden peittämällä kalliolla. Pohjoispuolella on luontaista rantakivikkoa.

Volter Högman tutki Bötskäretissä hautaraunio vuonna 1886. Haudassa oli suurista lohkaraita ladottu ulkokehä. Todennäköisesti on kyseessä sama hauta, vaikka varmaa se ei ole, koska Högmanilla ei ole tarkempaa paikanmäärittystä.

länsmääritys. Korkeus h = 9.6 m vastaa likimain Glückertin rantapintaa LVII, AD 200.

Löytöhistoria. Varhaisin maininta Högmanilla 1886.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II.

Aikaisemmat dokumentit: Inventointiraportti Volter Högman 1886, s. 76, 125–128 (museovirasto), KM 2503A:15. Tallgren 1931: 116. Inventointiraportti Hildur Planting 1933, s. 5 (museovirasto). Cleve 1942: 25. Inventointiaineisto Timo Kuokkanen ja Tapani Tuovinen 1983, n:o 114 (Turun yliopisto). Inventointiraportti Titta Heikkinen ja Jari Näränen 1992, n:o 37 (Turun yliopisto).

45. Korsskäret *Korsskär 3*

Kiviraunioryhmä

Sijainti. Karttalehti 2011 14, x = 6639 98, y = 2418 55, p = 6647 47, i = 3250 56, tsijt = 50. Mäntymetsää kasvavan saaren eteläosassa kallion laella.

Kuvaus. Kolmen kiviraunio ryhmä.

Raunio 1. x = 6640 00, y = 2418 60, h = 10 (mitattu altimetrisesti). Kupera pyöreä lohkarikasa, jonka huipulla on 'silmäkivi'. Enimmäkseen pyörityneitä lohkaraita. Länsi- ja pohjoissivut ovat eheät ja tasiset. Pituus on 2.2 m, leveys 1.8 m ja korkeus 0.9 m.

p: 6647494

i: 3250627

P:6647465
i:3250616
Raunio 2. $x = 6639\ 97$, $y = 2418\ 59$, $h = 11$ (mitattu altimetrisesti). Noin 30 m edellisestä etelälounaaseen. Kuperä jyrkkäseinäinen pyöreä lohkarekasa. Lähes pelkästään pyörityneitä lohkareita, jotka on mahdollisesti haettu etelärinteestä muutaman kymmenen metrin päästä. Etenkin itä- ja pohjoissivut ovat pystysuorat ja hyvin säilyneet. Pituus ja leveys ovat 2.7 m, korkeus 1.0 m.
Raunio 3. $x = 6639\ 95$, $y = 2418\ 50$, $h = 8$ (mitattu altimetrisesti). Pieni lohkarekasa kuperalla silokalliolla lähellä rantaa. Läpimitta noin 1.5 m, korkeus 0.6 m. Pyörityneitä ja särmikkäitä lohkareita.

P:6647449
i:3250525
On mahdollista, että rauniot 1 ja 2 ovat linjakummit. Ne ovat ennen männikön kasvamista näkyneet saaren profiilissa jonkin matkaa. Raunioita yhdistävä linja on SSW–NNE-suuntainen (210° – 30°), ja raunioilla on hiukan korkeuseroa siten, että raunio 2 on korkeammalla. Linja on siis ollut nähtävissä pohjoisen puolelta, mutta sille on vaikea löytää muuta käytännön merkitystä kuin se, että linja on johtanut Utterskärin länsikärjestä lounaaseen sijaitsevan vedenalaisen matalan ohi. Se on siis voinut auttaa Korskkäretin pohjoisrannalla olevan lahden lähestymistä.

Löytöhistoria. Varhaisin maininta Högmanilla 1886.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: II. Voitaneen luokitella arkeologiseksi maastokohteiksi, koska rauniot olivat olemassa jo Högmanin aikana epämääräisen iäkkäänä jäännöksenä. Yhdessä Korppoon Birsskärin (inventointiraportti Tuovinen 1995, n:o 3, metsähallitus) kanssa Korskkäretin kivirauniot edustavat melko yleisinä esiintyviä kivi- ja lohkarekasoja, joiden ikä, tausta ja tarkoitus ovat suurimmaksi osaksi tuntemattomia.

Aikaisemmat dokumentit: Inventointiraportti Volter Högman 1886 (museovirasto). Inventointiraportti Hildur Planting 1933, s. 5 (museovirasto).

Bolax

46. Tjukan

Tomtning-jäännös

Sijainti. Karttalehti 2011 03, $x = 6641\ 88$, $y = 2429\ 35$, $p = 6648\ 89$, $i = 3261\ 45$, $tsijt = 50$, $h = 5.4$ (vaahtu). Pienen saaren pohjoisosassa.

Kuvaus. Tomtning-jäännös, jota rajaa kylmämuuri ja kaksi kallionseinämää. Maalattia on tasasivuisen kolmion muotoinen siten, että NW- ja E-seinät ovat kalliota ja SW-seinä kylmämuurattu enimmäkseen pyörityneistä tasakokoisista lohkareista. Mitat ovat mainitussa järjestyksessä 1.7 m, 1.9 m ja 1.9 m. Kallionseinät ovat 1.0–1.5 m korkeat, kylmämuuri 0.3–0.9 m korkea. Muuri on keskeltä osittain romahtanut. Maalattia on tasainen lukuunottamatta seitsemää lohkareta, jotka lienevät peräisin muurista. Itäseinämä on pystysuora, luoteisseinä 60° – 70° kalteva.

Tomtningin lähimaastossa kaakkoispuolella on lohkarekasa ja länsipuolella muinaisrantakivikko, jossa on ihmisen kaivama kuoppa (Heikkinen & Näränen 1992, n:o 42 ja 43).

Pohjoisrannalla ($x = 6641\ 88$, $y = 2429\ 36$, $h = 3.3$) on myös suorakaiteen muotoinen kivimuuri loivasti kaltevilla (4° N) rantakivikon peittämällä silokalliolla (Heikkinen & Näränen 1992, n:o 44). Sen pituus ulkopuolelta mitattuna on 3.2 m (SW–NE), leveys 1.9 m ja korkeus 0.2–0.5 m ja se on rakennettu melko tasakokoisista (noin 1–10 kg) enimmäkseen pyörityneistä kivistä ja lohkareista. Varsinkin kaakkoismuuri on hyvin säilynyt.

Iänmääritys. Korkeudesta $h = 5.4$ saadaan keskivesiajoitus 670 ± 120 ja rantavyöhykeajoitus 960 ± 100 .

Löytöhistoria. Löytäneet Titta Heikkinen ja Jari Näränen vuonna 1992.

Hoito. Ei tarpeen.

Rauhoitusluokkaehdotus: I.

Aikaisemmat dokumentit: Inventointiraportti Heikkinen & Näränen 1992, n:o 41.

5. Muut maastokohteet

Merkitsin maastossa peruskartalle sellaiset resentit ja luonnonkohteet, jotka ulkonäkönsä puolesta muistuttavat tai voivat muistuttaa arkeologisia maastokohteita. Seuraavassa nämä havainnot maastopäiväkirjan muodossa.

Kuvio 4. Brunskär. Tjärukobben 6.5.1997.

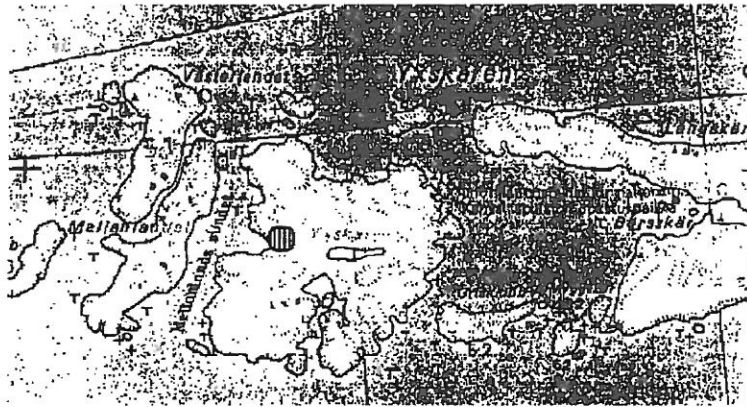
Karttalehti 1032 07. FT Mikael von Numersin 10.10.1996 antaman tiedon mukaan Tjärukobbenin eteläpäässä on katajien alle peittyneyt labyrintti. En kuitenkaan löytänyt sitä runsaat kaksi tuntia kestäneessä maastotyössä.

Kuvio 5. Berghamn. Västerby 7.5.1997.

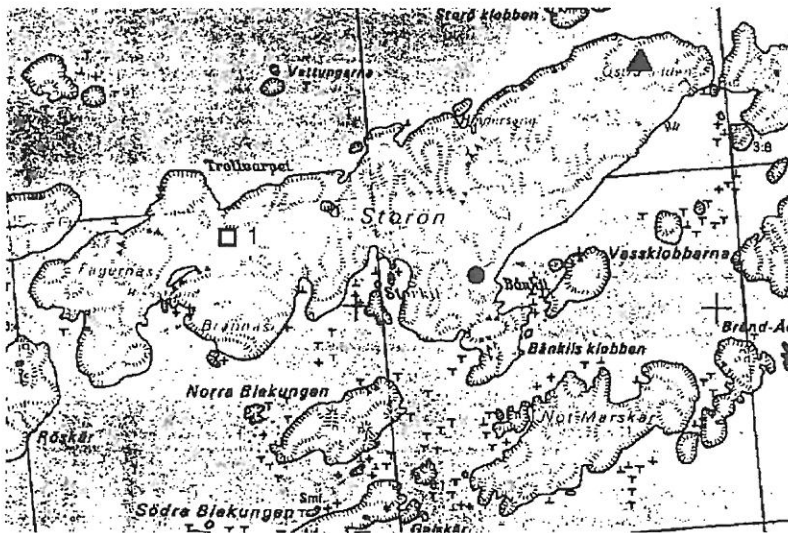
Karttalehti 1034 02. Kävin Leif Lindgrenin kanssa tarkastamassa kahta maakumpua kivikkoisessa laidunmaässä viljelysten reunassa ($x = 6660\ 80$, $y = 1544\ 50$, tsijt = 50). Pintakasvillisuuden alla on kiviä ja lohkkareita, mutta tiiltä ei ole näkyvissä. Kummut lienevät tulisijojen jäännöksiä, mutta asian tarkemmaksi selvittämiseksi tarvittaisiin koekaivaus. Ne sijaitsevat Berghamnin vanhasta kylätontista vain runsaat sata metriä koilliseen. Maakummut jäivät huomaamatta maastotyössä 1996.

- ▨ arkeologinen maastokohde
- kivikasa
- kivialta
- ⊕ kivikehä
- ⊖ muurinpätkä, lohkarerivi
- kalliolle levitettyjä hajalohkareita
- koija (vettaskära)
- ▣ rakennuksen kivijalka
- muu resentti rakenne
- ▲ lohkarerikko, kivikko, pirunpelto (stenmar)

Kuvio 6. Väno. Yxskär, Långskär ja Korpskär 15.–16.5.1997.

Karttalehti 1033 06 ja 1033 09. Arkeologinen maastokohde: kaksi kiviuunia Yxskärin länsiosassa olevan lahden pohjukassa, lähellä rantaa.

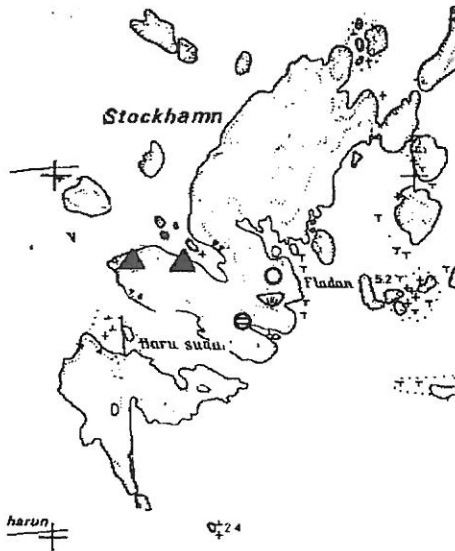
Kuvio 7. Väno. Storön 16.5. ja 19.5.1997. Nöt-Marskär 14.6.1997.

Karttalehti 1033 08. Storön länsiosassa olevan glo-järven lähellä on Petteri Santalan (Turku) Turun maakuntamuseoon 22.5.1985 tekemän ilmoituksen mukaan rakennuksenjäännös. Maastotyössä 19.5. löysin ainoastaan epämääräisen hiekkaisen maavallin glo-järven koillispuolelta (1).

Kuvio 8. Vänö. Ejškär 17.5.1997.

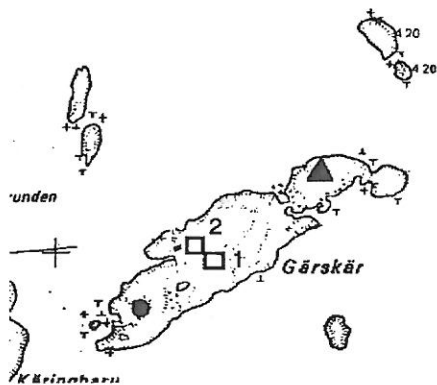
Karttalehti 1033 08. Arkeologinen maastokohde: lähes kokonaan tuhoutunut labyrintti (1). Puolustusvoimat on raivannut louhikkoa ja maastoon on mm. rakennettu tulasemia. Saaren huipulla olevalle betonitornille pohjoisesta vievän polun varressa on kalliononkaloon rakennettu yksinkertainen ja suurelta osin hajonnut ulkovarasto.

Kuvio 9. Vänö. Stockhamn ja Gärskär (Järskär) 18.5. ja 19.5.1997.

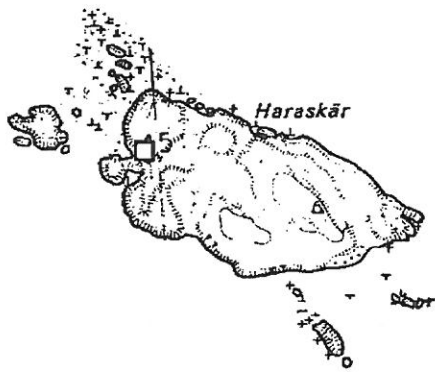
Karttalehti 1033 05. Järskärissä on kallionrinteen alla osittain katajien peitossa epämääräinen kivikasa, jonka keskellä noin metrin läpimittainen kuoppa (1). Sven Andersson (Knivskär), joka on kalastanut Gärskärissä, kertoi haastattelussa 8.8.1996, että kivikasa on *saltanring*: kuoppa, johon pantiin kala- ja suolatynnyreitä purjeiden alle suojaan, jotta auringonpaiste ei aiheuttaisi tynnyreiden ravistumista (ks. myös Andersson 1996).

Gärskärin länsipäässä on monta pientä kivikasaa, joissa on muutama päällekkäin nostettu lohkare. Ne lienevät verkkotarhojen jäännöksiä (*skötbredor*). Kalamajan vieressä on vanhemman kalamajan raunio ja mahdollinen tulisija (2). Johnsonin (1975: 61) mukaan Gärskärissä on ollut ainakin neljä kalamajaa.

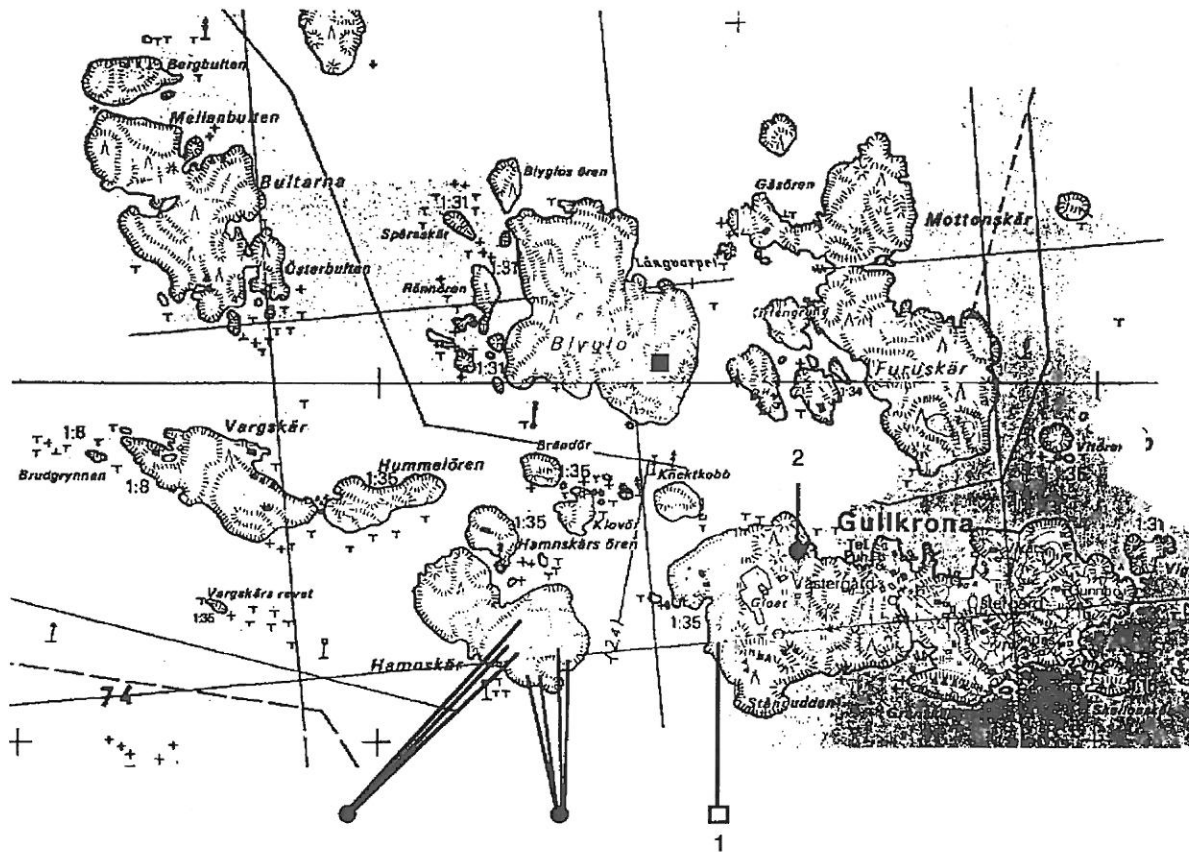
Kuvio 10. Vänö. Höga Buskär, Stora Buskär, Örskär, Brännskär ja Bergskär 17.5. ja 20.5.1997. Karttalehti 1033 08. Arkeologinen maastokohde: veneenvetopaikka ja tomtning-jäännös Höga Buskärissä (1 ja 2). Örskärissä ja Bergskärissä on Leif Lindgrenin Saaristomeren kansallispuiston inventoinnin 1974 materiaalin mukaan labyrintit, samoin Brännskärissä, tiedon mukaan jonka sain kyläkoukussa Vänössä 15.8.1991. En kuitenkaan löytänyt labyrintteja mainituista saarista.

Kuvio 11. Berghamn. Haraskär 21.5.1997.
Karttalehti 1034 02. Länsipäässä torpan kivijalka.

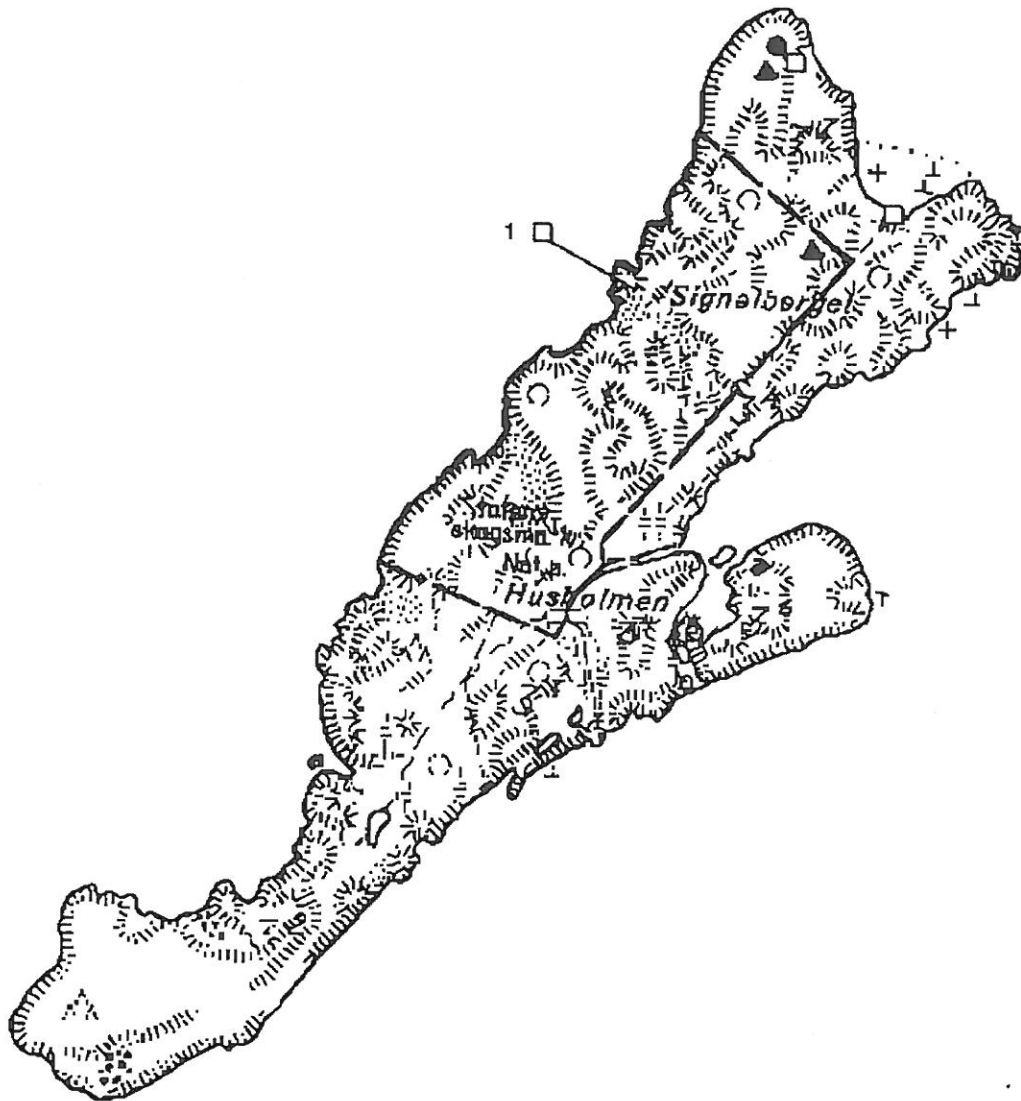

Kuvio 12. Byskär ja Brännskär 21.5.1997.
Karttalehti 1034 05. Brännskärin länsipäässä on kiviivi (ks. Jari Näräsen raportti 1995, s. 9–20, Turun yliopisto).

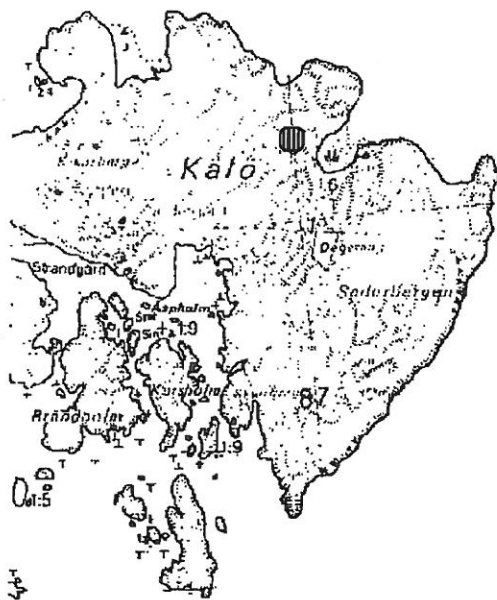
Kuvio 13. Gullkrona. Hamnskär, Blyglo, Bergbulten, Gullkrona 22.5.1997.

Karttalehdet 1034 05 ja 1034 08. Hamnskärissä ja Bergkullassa (Bergbultenissa?) on Leif Lindgrenin Saaristomeren kansallispuiston inventoinnin 1974 materiaalin mukaan kiviuneja. Hamnskärin itäosassa on 7 kummelia ja kivikasaa, jota tiedot todennäköisesti tarkoittavat. Bergbultenissa en havainnut kivikasoa. Gullkronan kyläsaaren länsipäässä on kaksi suurista lohcareista rakennettua kivikasaa, joiden osalta en voi sulkea pois mahdollisuutta, että ne ovat kiviuneja (1). Pohjoisrannan lähellä on huolellisesti kasattu viljelysraunio, jossa on selvä lohcareista ladottu reunus (2).

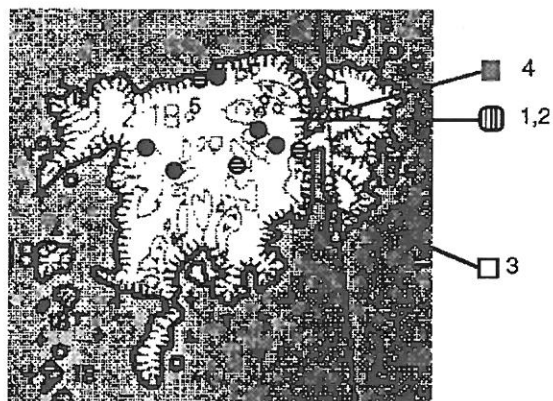
Kuvio 14. Kälö. Kråkskär 27.5.1997.

Karttalehti 1032 05. FT Mikael von Numersin 10.10.1996 kertoman mukaan Kråkskärin pohjoisosassa on labyrintti. Kävin paikalla 27.5.1997 ja totesin, että kyseessä on kalliolle ladottu kivispiraali (1). Useimpien kivien *Rhizocarpon*-peite ei ole vielä ehtinyt kehittyä normaaliksi kivien siirtämisen jälkeen, joten rakenne on selvästi resentti. Aikaisemmin löydetyt arkeologiset maastokohteet: ks. raportit v. 1995 ja 1996.

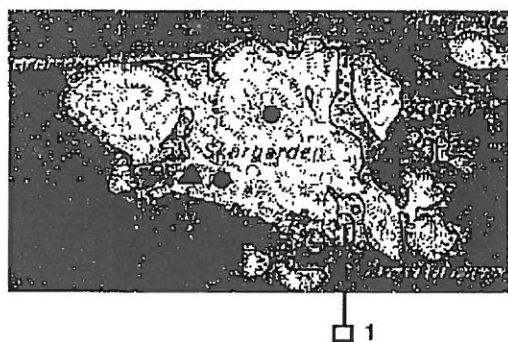
Kuvio 15. Kälö. 27.5.1997.

Karttalehti 1032 08. Arkeologinen maastokohte: hautaraunio (1).

Kuvio 16. Utö. Pattsjär 28.5.1997.

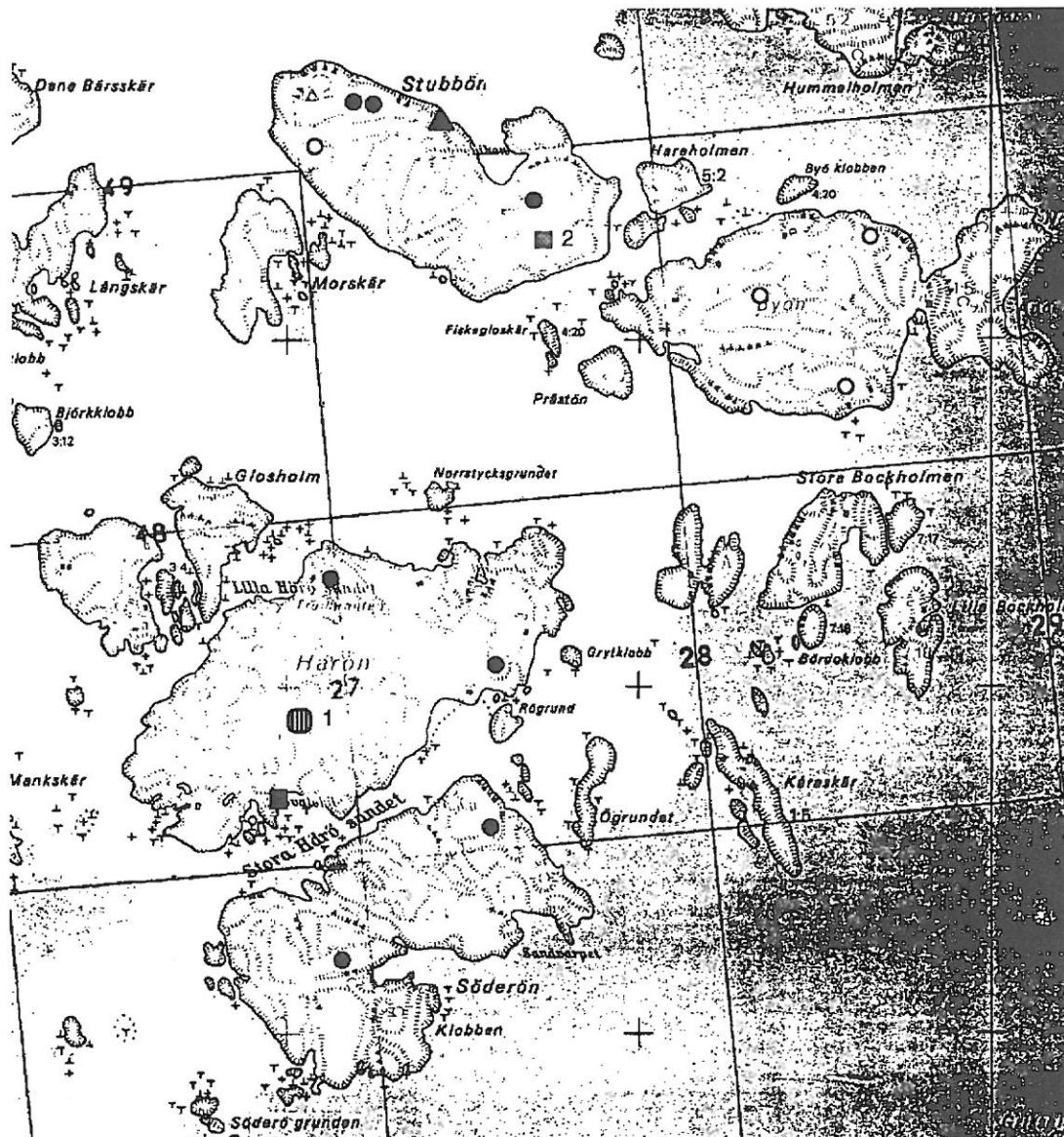
Karttalehti 1031 07. Arkeologiset maastokohteet: veneenvetopaikka ja *tomtning*-jäännös (1 ja 2). Satalmalahden molemmin puolin on rakennusten jäännöksiä, hirsisalvotun kalamajan jäännös (3) ja kivijalka (4). Pohjoisrannalla on puolikaaren muotoinen muuri (5). Saarella voi havaita paljon liikuteltuja ja kasattuja lohcareita ja siellä täällä tiilenkappaleita.

Kuvio 17. Lökhalm. Skärgården (Gloskär) 29.5.1997.

Karttalehti 1033 06. Etelärannalla kalliolle ladottu kivispiraali (1), joka on *Rhizocarpon*-peitteen perusteella melko resentti.

- ▣ arkeologinen maastokohde
- kivikasa
- kiviäita
- ⊙ kivikehä
- ⊖ muurinpätkä, lohkarerivi
- kalliolle levitettyjä hajalohkareita
- koija (vettaskära)
- rakennuksen kivijalka
- muu resentti rakenne
- ▲ lohkarieikko, kivikko, pirunpelto (stenmar)

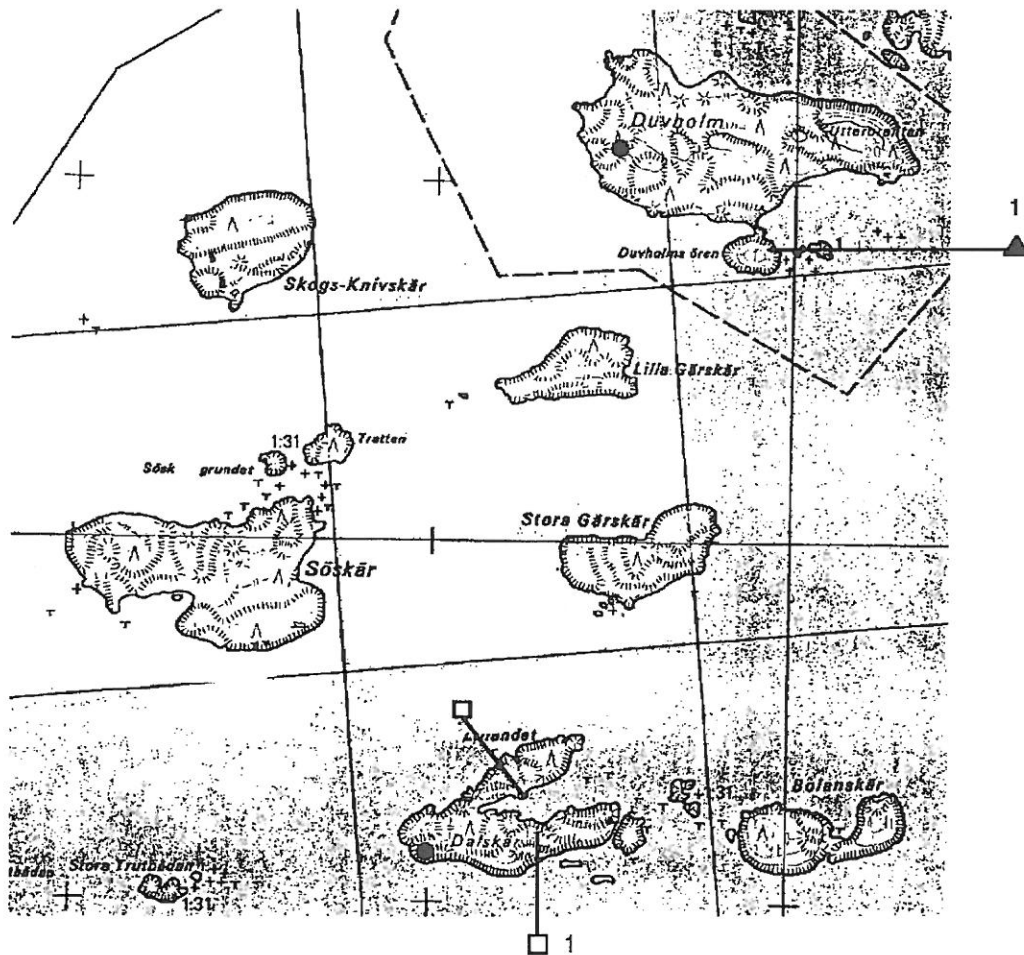

Kuvio 18. Vänö. Söderön, Härön, Stubbön ja Byön 29.5.–31.5.1997. Hummelholmen 15.6. 1997. Karttalehdet 1033 08 ja 1033 09. Arkeologinen maastokohde: hautaraunio Härönissä (1). Stubbönin kaakkoisosassa kalliolla on palanut rakennus, jonka jäämöksissä on mm. sulanutta lasia (2).

Kuvio 19. Borstö. Norra Bätskäer, Södra Bätskäer, Sommarö ja Borstö 1.6.–2.6.1997.

Karttalehti 1033 05 ja 1033 06. Arkeologiset maastokohteet: *tomtning*-jäännös Södra Bätskäerissä (1), *tomtning*-jäännös Sommarössä (2) ja labyrintti Borstöissä (3). Borstöön pohjoisosassa on paljon sotilaiden jättämiä jälkiä: louhetta, tuliasemia ja betonirakenteita. Johnssonin (1975: 7) mainitsemista rakennusjäännöksistä Bybergin lähistöllä en havainnut merkkejä.

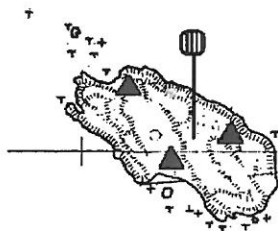

Kuvio 20. Gullkrona. Skogs-Knivskär ja Dalskär 3.6.1997. Duvholmen. Duvholmen ja Duvholms ören 3.6.1997.

Karttalehti 1034 08. Gullkronan Skogs-Knivskärissä on Leif Lindgrenin Saaristomerén kansallispuiston inventoinnin 1974 mukaan kiviuneja. En kuitenkaan löytänyt niitä.

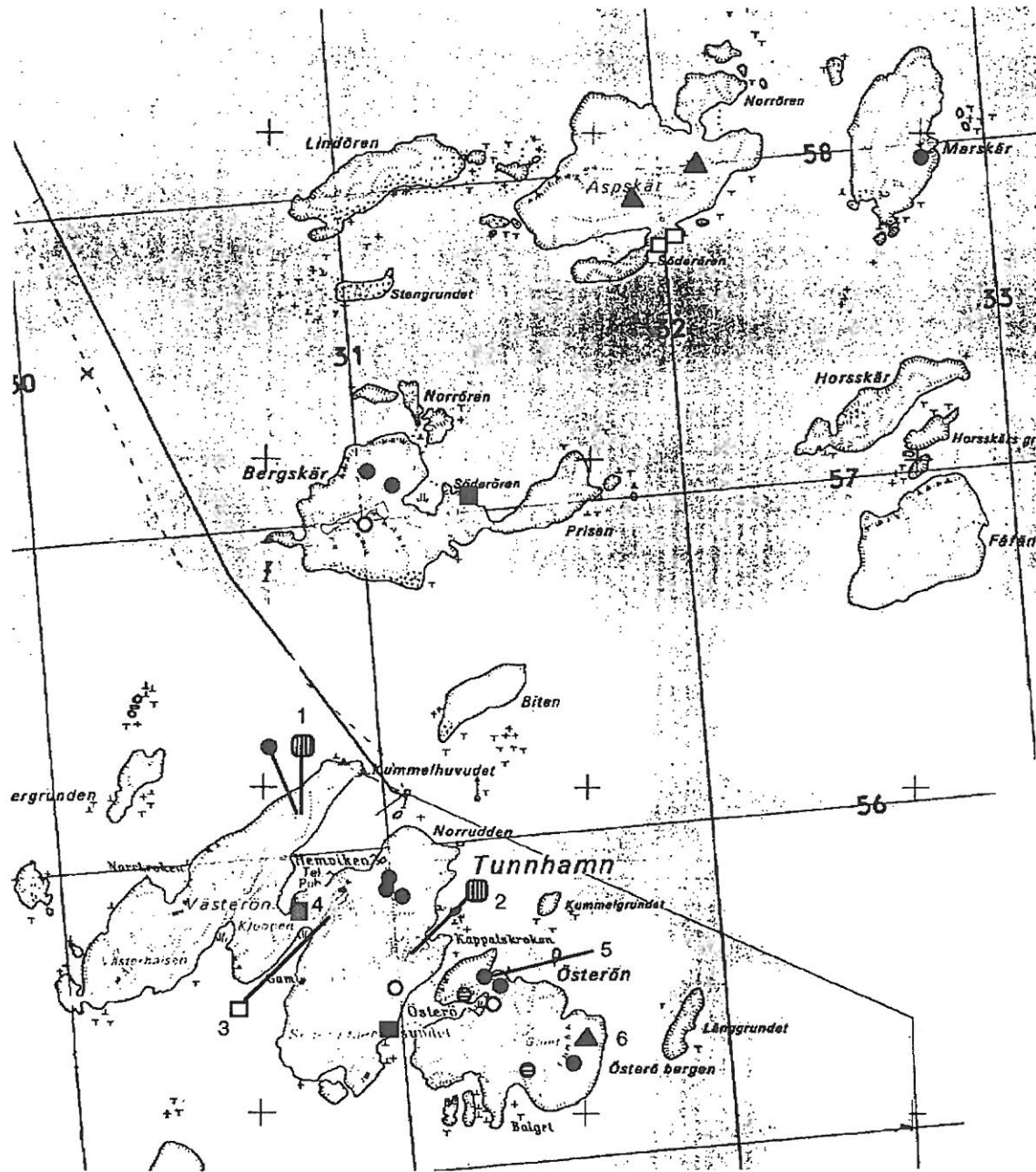
Dalskärissä on Leif Lindgrenin aineiston mukaan hävitetty labyrintti ("± förstörd jungfrudans"). Kysymyksessä on todennäköisesti kalliolle levitetty pikkukivien kokoelma saaren keskiosassa (1). Siinä on arviolta 200 noin 0.5–2 kg:n kiveä vaakasuoralle ja hiukan länteen kaltevalle silokalliolle levinneenä. Mitään rakenteita ei kuitenkaan – enää? – voi erottaa. Ei ole määritettävissä, onko kyseessä hajonnut labyrintti. Lahden pohjoisrannalla on kallioon hakattuja merkkejä 1950-luvulta alkaen.

Duvholms örenin itärannalla on hiidenkirnu.

Kuvio 21. Högsåra. Ängeskär 11.6.1997.

Karttalehti 1034 07. Arkeologinen maastokohde: hautaraunio.

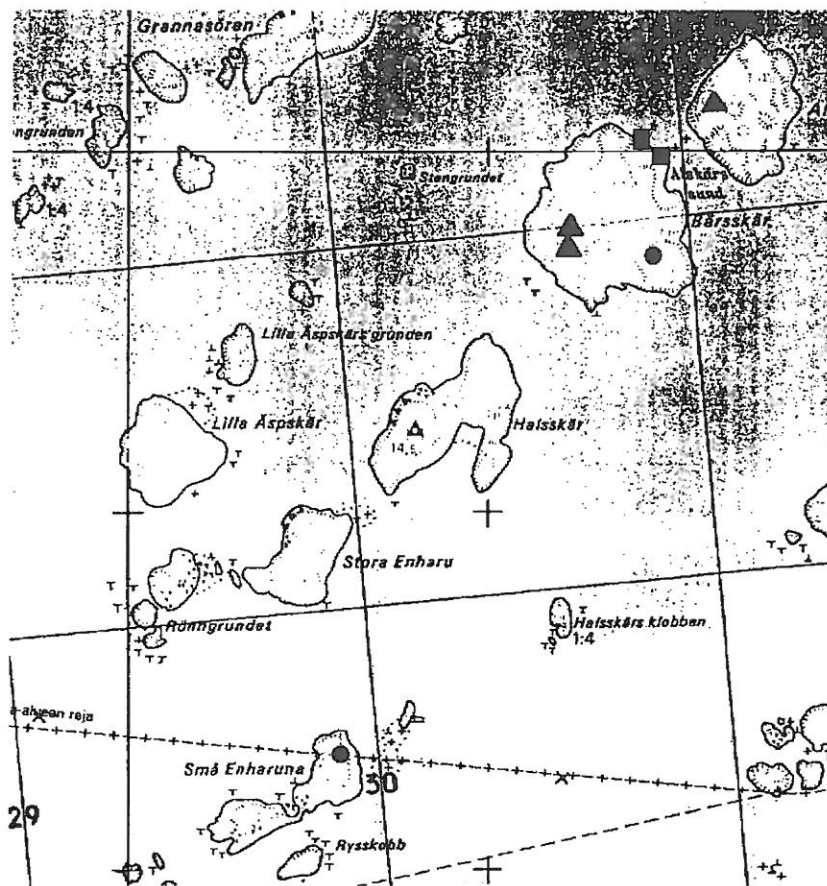
Kuvio 22. Tunnsöarna. Aspskäret, Marskäret, Bergskär, Tunnsöarna ja Österön 11.6.–13.6.1997.

Karttalehti 1033 09. Arkeologiset maastokohteet: *tomting*-jäännös (1) ja tuhoutuneen kappelin paikka (2). Tunnsöarnin vanhalla kylätontilla *Tomtarna* (3) ei enää ole näkyvissä rakennuksen pohjia maanpinnalla, kuten Dahlströmin aikana 1943 (Dahlström 1945: 86–88). Näkyvissä on ainoastaan maakumpu.

Tunnsöarnin ja Västerön välisellä kannaksella on kivijalka (4), jota en ole luokitellut arkeologiseksi maastokohteeksi, koska se on matalalla tasolla merenpinnasta (vrt. Heikkisen & Näräsen tutkimusraportti 1992, n:o 2, Turun yliopisto).

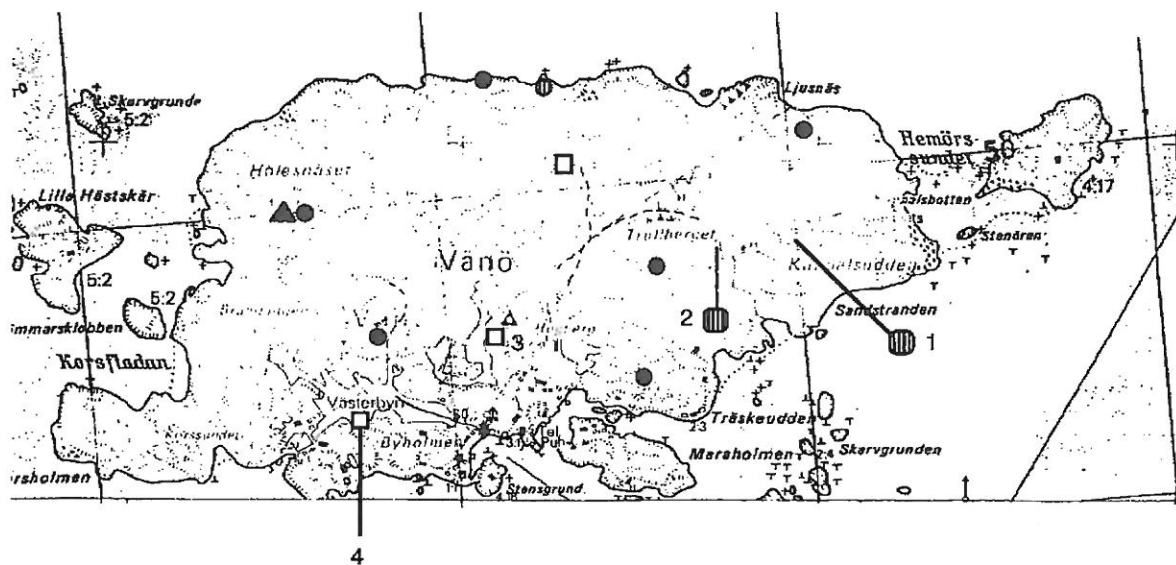
Aspskäritin etelärannalla on kiviuni, joka maanomistajan Thelma Brunströmin kertoman mukaan rakennettiin Maailman Luonnon Säätiön WWF:n järjestämän leirin yhteydessä joitakin vuosia sitten. Siitä satakunta metriä länteen on paahuksen tapainen muuri, jonka alkuperää maanomistaja ei tiedä. Thelma Brunströmin isä havaitsi joskus asumuksen ("stenkoja") jäännökset Marskäritissä. En onnistunut paikallistamaan niitä tiheän kasvillisuuden peittämästä saaresta.

Österönissä on maatonut lohkarista rakennettu silta, joka on yhdistänyt saaren pieneen luotoon luoteispuolella (5). Österön itäpäässä on pirunpelto, joka muistuttaa jossakin määrin hautarauniota (6).

Kuvio 23. Tunnhamn. Alskär, Bärsskär ja Små Enharuna 13.6.1997.

Karttalehti 1033 09. Alskärissä ja Bärsskärissä on maanomistajan Thelma Brunströmin mukaan kivi-muureja ja Små Enharuna -nimisen luodon pohjoiskärjessä kiviraunio. Näitä jäännöksiä ei kuitenkaan löydetty maastosta.

Kuvio 24. Vänö. 14.6.–15.6.1997.

Karttalehti 1033 09. Arkeologiset maastokohteet: kappelin ja kirkkomaan jäännökset (1) sekä mahdollinen labyrintti (2).

Vänön vanhalla kylätontilla *Mårdstomtarna* (3) en havainnut maanpinnalle näkyviä jäännöksiä. Västerbyn Skepparbrantenissa on lohkarerivi *Ankarsten*, jonka sanotaan olleen ankkurin painokivenä (4). Levi Fagerströmin ja Harto Rothin harjoitustyössä mainittua laituria Vänön pohjoisosassa ei löydetty. Heidän ilmoittamassaan paikassa ($x = 6641\ 09$, $y = 1566\ 98$) on laiturille topografisesti epäsovelias maasto (Fagerström & Rothin raportti n:o 73, Turun yliopisto).

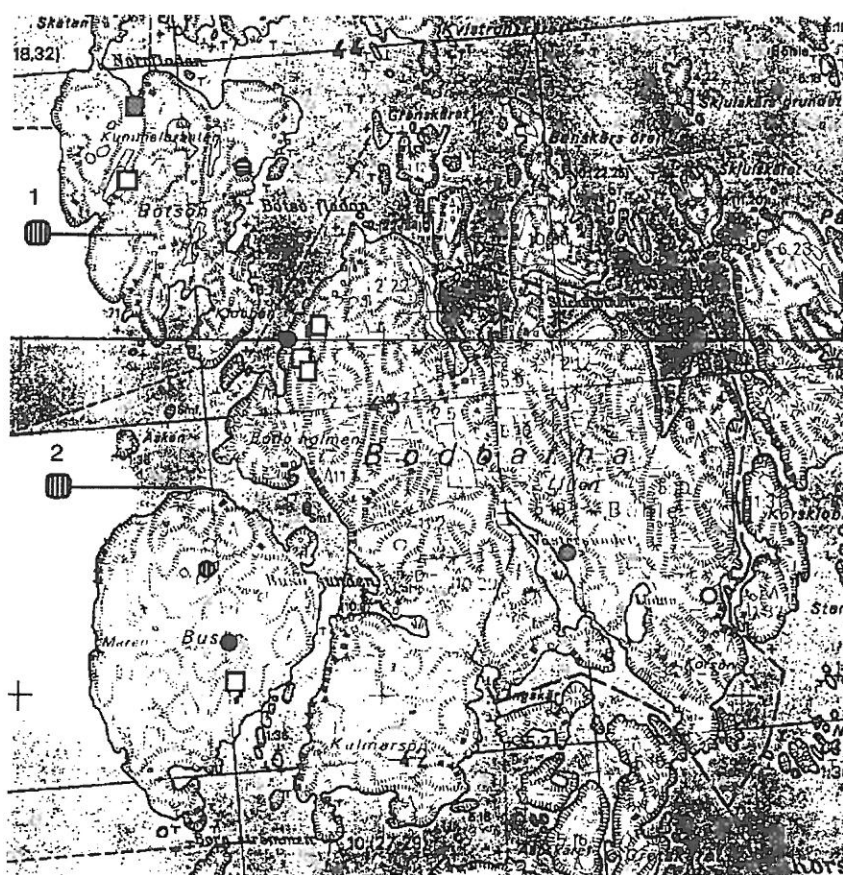
Ernst Lindroosin mukaan Vänön Bergsin tilan mailla on kaksi labyrinttia (Lindroos 1992: 9).

Kuvio 25. Rosala. Nölstön, Snåldön, Trollön ja Långön 16.6.–17.6.1997.

Karttalehti 1033 11. Arkeologinen maastokohde: hautaraunio Snåldönissä (1). Jari Näränen tutki aikaisemmin osittain Nölstönin lähellä sijaitsevan Metskärin hylyn johdosta (Näräsen raportti 1995 s. 16–18, Turun yliopisto).

- ▨ arkeologinen maastokohde
- kivikasa
- kiviaita
- ⊕ kivikehä
- ⊖ muurinpätkä, lohkarerivi
- kalliolle levitettyjä hajalohkareita
- koija (vettaskära)
- rakennuksen kivijalka
- muu resentti rakenne
- ▲ lohkarerikko, kivikko, pirunpelto (stenmar)

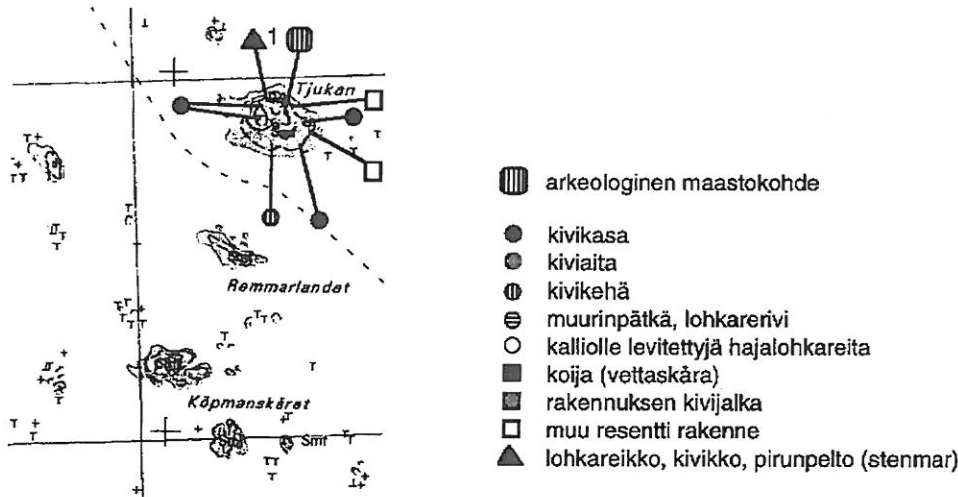

Kuvio 26. Rosala. Bodö, Bötösön (Bötösöjen) ja Busön 26.6.–27.6. ja 20.7.1997. Karttalehti 1033 11. Arkeologiset maastokohteet: hautaraunio Bötösönissä (1) ja kallioon hakattuja merkkejä Busönissä (2). Busönin huipulla kivikehä.

Kuvio 27. Böle. Storholmen 28.6.1997. Karttalehdet 1033 11 ja 1033 14. Kiviraunio (1) noteerasivat aikaisemmin Titta Heikkinen ja Jari Näpänen (raportti 1992, n:o 23, Turun yliopisto). Levi Fagerströmin ja Harto Rothin harjoitustyön mukaan Storholmenissa pitäisi lisäksi olla *tomtning*-jäännöksiä ja laiturirakenteita sekä ainakin joskus ollut myös kompassiruusu ja labyrintti (Fagerström & Roth 1991, raportti n:ot 36 ja 37, Turun yliopisto). En kuitenkaan havainnut niistä merkkejä maastossa.

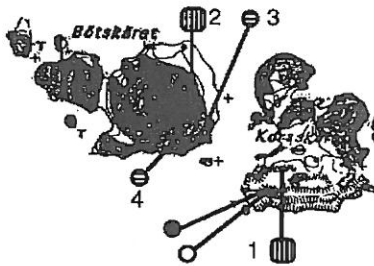
Storholmenin eteläosassa on raskaista lohkarista tehty SW-NE-suuntainen kivimuuri, joka jatkuu metsässä epäselvästi ja katkonaisena kymmeniä metrejä (2). Eteläpäässä se kääntyy luoteeseen. Fagerström ja Roth havaitsivat muurin, mutta ilmoittivat sen sijainnin virheellisesti (Fagerström & Roth 1991, raportti n:o 35).

Kuvio 28. Bolax. Tjukan 29.6.1997.

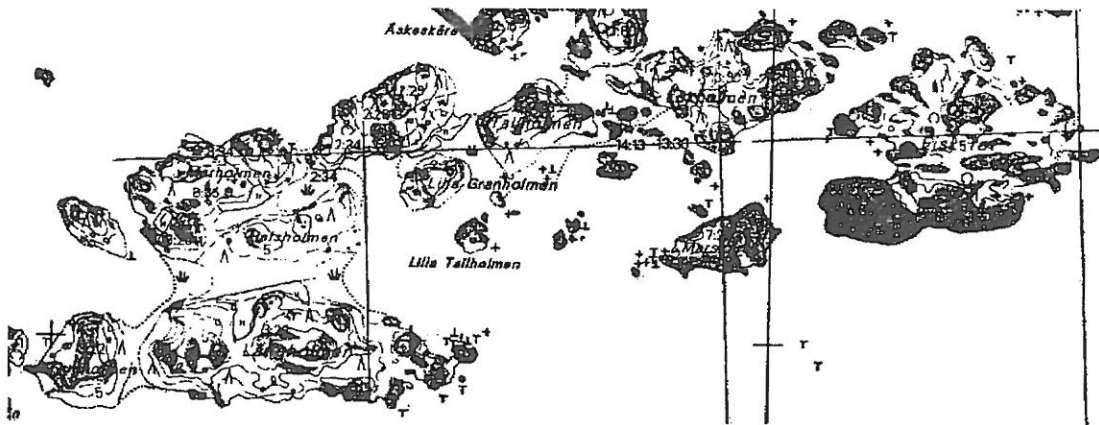
Karttalehti 2011 03. Arkeologiset maastokohteet: *tomtning*-jäännös (1). Saarella on paljon ihmisen jättämiä jälkiä. Länsipään korkeimmalla kohdalla on korkea kiviroykkiö, todennäköisesti kummeli. Muuallakin on kivikasoja, kiveyksiä, kivikkoa ja rakkakuoppia (Heikkinen & Näränen 1992, n:ot 39, 42, 43). Etelärannalla on pieni kivikehä. Itäpäässä on likimain vaakasuoralla silokalliolla lähellä rantaa, arviolta kolmen metrin korkeudella, kalliolle levitettyjä kiviä (Heikkinen & Näränen 1992, n:o 40). Ne ovat noin 0–4 kg:n kokoisia, lukumäärältään arviolta 400–500. Kyseessä saattaa olla hajonnut labyrintti. Korkeimmalla kohdalla olevan kummelin mainitsi Jonatan Reuter vuonna 1906, jolloin kummelin huipulla oli lippu (Reuter 1906: 128).

Ernst Lindroosin mukaan Tjukanin kaakkoiskärjen kalliolla on noin kuusi metriä pitkä kivistä ladottu kompassineula (Lindroos 1992: 9). Sellaista en havainnut.

Kuvio 29. Hitis. Korsskäret ja Bötskäret 30.6.1997.

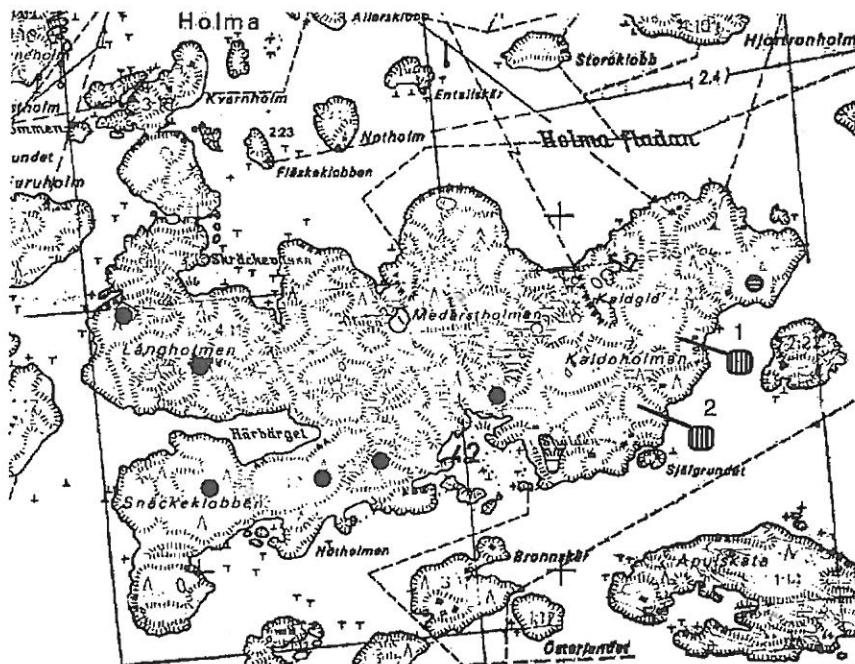
Karttalehti 2011 14 ja 2011 15. Arkeologiset maastokohteet: kolme kivirauniota Korsskäretissä (1) ja hautaraunio Bötskäretissä (2). Bötskäretin kaakkoisosassa on massiivinen puolikaaren muotoinen muuri rannassa (3) (Heikkinen ja Näränen 1992, n:o 36; Fagerström & Roth 1991, n:o 29) ja matala puolikaaren muotoinen muuri ylempänä rinteessä (4); molemmat saattavat olla tuliasemia tai muita sotilaallisia rakenteita. Pystysuoran kallionseinämän vieressä on matala kiviraunio, todennäköisesti luonnonlouhikko (Heikkinen ja Näränen 1992, n:o 38).

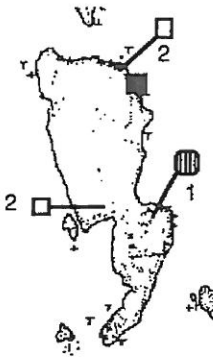
Kuvio 30. Hitis. Långholmen ja Ejškäret 1.7.1997.
Karttalehti 2011 15 ja 2011 03.

Kuvio 31. Rosala. Kuggskär 2.7.1997.
Karttalehti 1033 11. Eteläpäässä on hirsikehikko kivenlohkareiden päällä (1). Saarella on useita tykki-pattereita ja muita tulasemia.

Kuvio 32. Holma. Långholmen-Kaldoholmen 3.7.1997.
Karttalehti 1033 12. Arkeologiset maastokohteet: kaksi hautarauniota (1 ja 2).

Kuvio 33. Ölmos. Kolaskär 7.7.1997.

Karttalehti 1034 11. Arkeologinen maastokohde: kivi-uuni (1). Louhintajälkiä pohjoispäässä ja keski-osassa (2).

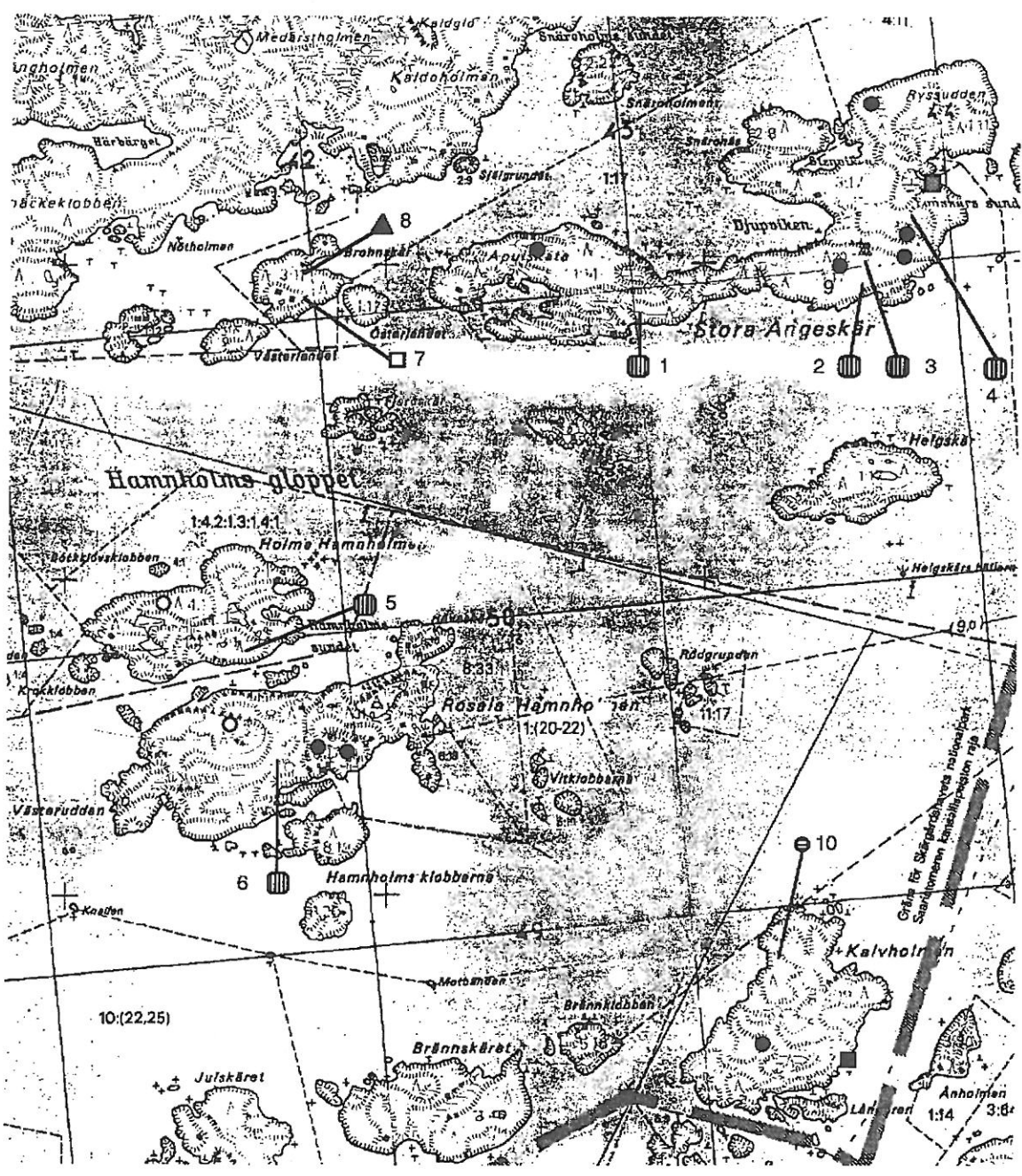
Kuvio 34 (seur. sivulla). Holma. Bronnskär, Stora Ängeskär ja Holma Hamnholmen 8.7.–9.7.1997. Rosala. Rosala Hamnholmen ja Kalvholmen 9.7.1997.

Karttalehti 1033 12. Arkeologiset maastokohteet: kolme hautarauniota ja labyrintti Stora Ängeskärissä (1–4), hautaraunio Holma Hamnholmenissa (5) ja Rosala Hamnholmenissa (6).

Bronnskärissä on Kristian Lindroosilta 13.11.1991 saamani tiedon mukaan ollut labyrintti (myös Lindroos 1992: 9). Saaren kesäasukas Hjärdis Lindblad kuuli 1950-luvulla holmalaisilta, että saarella oli ollut labyrintti, mutta siitä ei tuolloin enää ollut mitään jäljellä. Nähtyään labyrintteja Ahvenanmaalla hän rakensi niiden inspiroimana saaren kaakkoisrinteeseen, kesäasunnon lipputangon ympärille labyrintin tapaisen latomuksen (7). Siinä on pyöristyneitä ja särmikkäitä, jo voimakkaasti jäkälöityneitä kiviä ja lohkareita spiraalin muodossa. Bronnskärissä on myös hiidenkirnu (8).

Svante Dahlström (1945: 53) mainitsee, että venäläiset rakensivat I maailmansodan aikana tähytystornin Stora Ängeskärin korkeimmalle kohdalle. Varmuudella tunnistettavia merkkejä siitä ei ole näkyvisä. Neljä suorakaiteen muotoon asetettua kivistä (9) saattavat liittyä torniin.

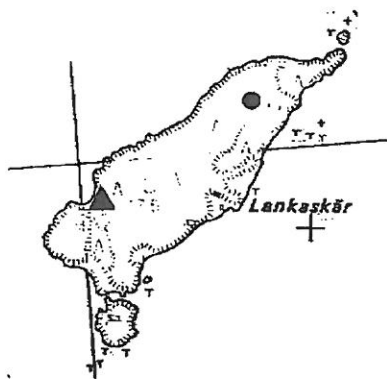
Kalvholmenissa on kiviraunio ja W-E-suuntainen 24 m pitkä lohkarerivi (10) (Heikkinen ja Näränen, raportti 1992 n:o 21 ja 22, Turun yliopisto).

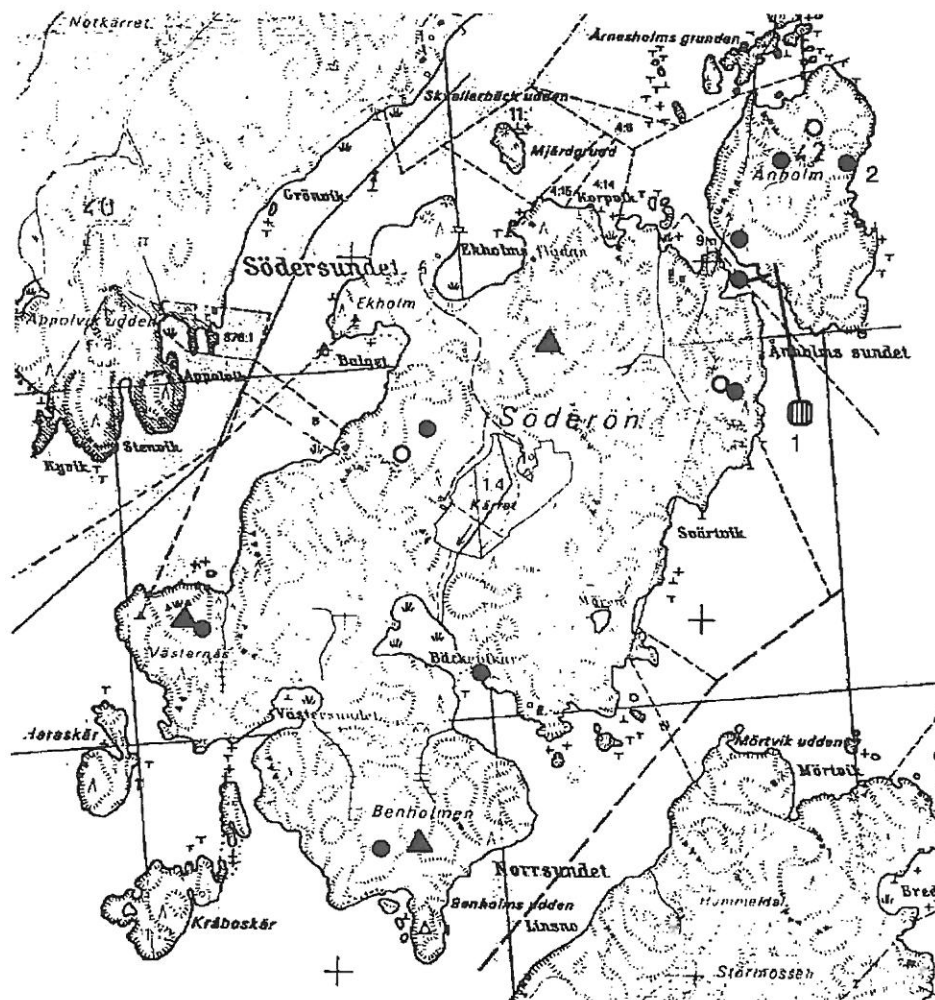

Kuvio 35. Holma. Ön, Holma ja Kalholm 10.7.–12.7.1997.

Karttalehti 1033 12. Arkeologiset maastokohteet: kaksi labyrinttia Holmassa (1) ja hautaraunio Kalholmissa (2). Holman länsipäässä on kivikehä (Heikkinen ja Näränen, raportti 1992 n:o 10).

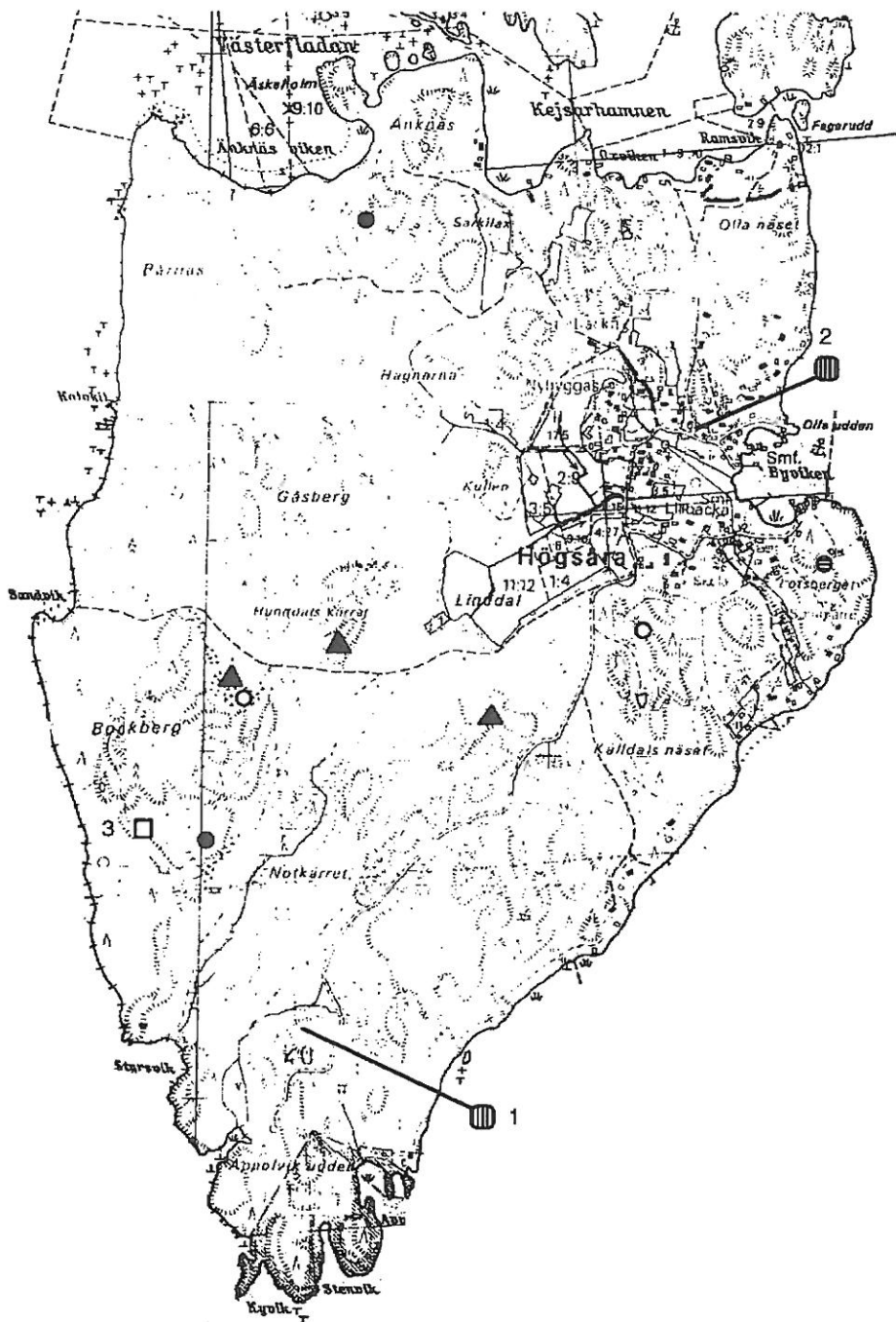
Kuvio 36. Högsåra. Lankaskär 12.7.1997.
Karttalehti 1033 12.

Kuvio 37. Högsåra. Söderön ja Ånholm 13.7.-14.7.1997.

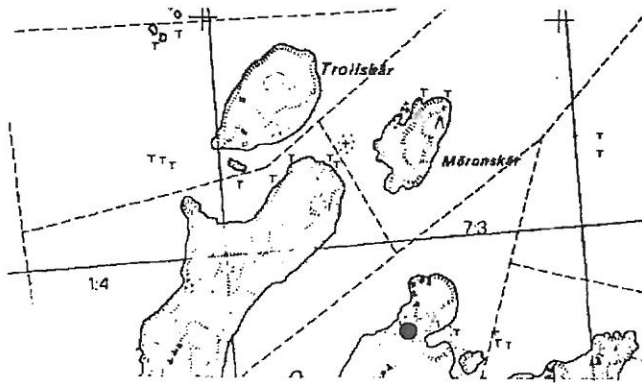
Karttalehti 1033 12. Arkeologinen maastokohde: rakennuksenjäännös Ånholmissa (1). Ånholmin itärannalla kivikasa, jossa lohkarieissa lämpölaajenemisvaurioita (2).

- ▨ arkeologinen maastokohde
- kivikasa
- kiviäita
- ⊖ kivikehä
- ⊕ muurinpätkä, lohkarerivi
- kalliolle levitettyjä hajalohkareita
- koiija (vettaskärrä)
- rakennuksen kivijalka
- muu resentti rakenne
- ▲ lohkarieikko, kivikko, pirunpelto (stenmar)

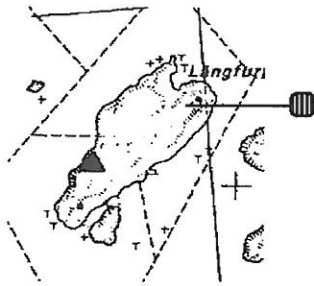

Kuvio 38. Högsåra. 14.7.–15.7. ja 17.7.1997.

Karttalehdet 1033 12 ja 1034 10. Arkeologiset maastokohteet: hautaraunio (1) ja kallioon hakattuja merkkejä (2). Bockbergin länsiosassa hajonnut näkötorni (3).

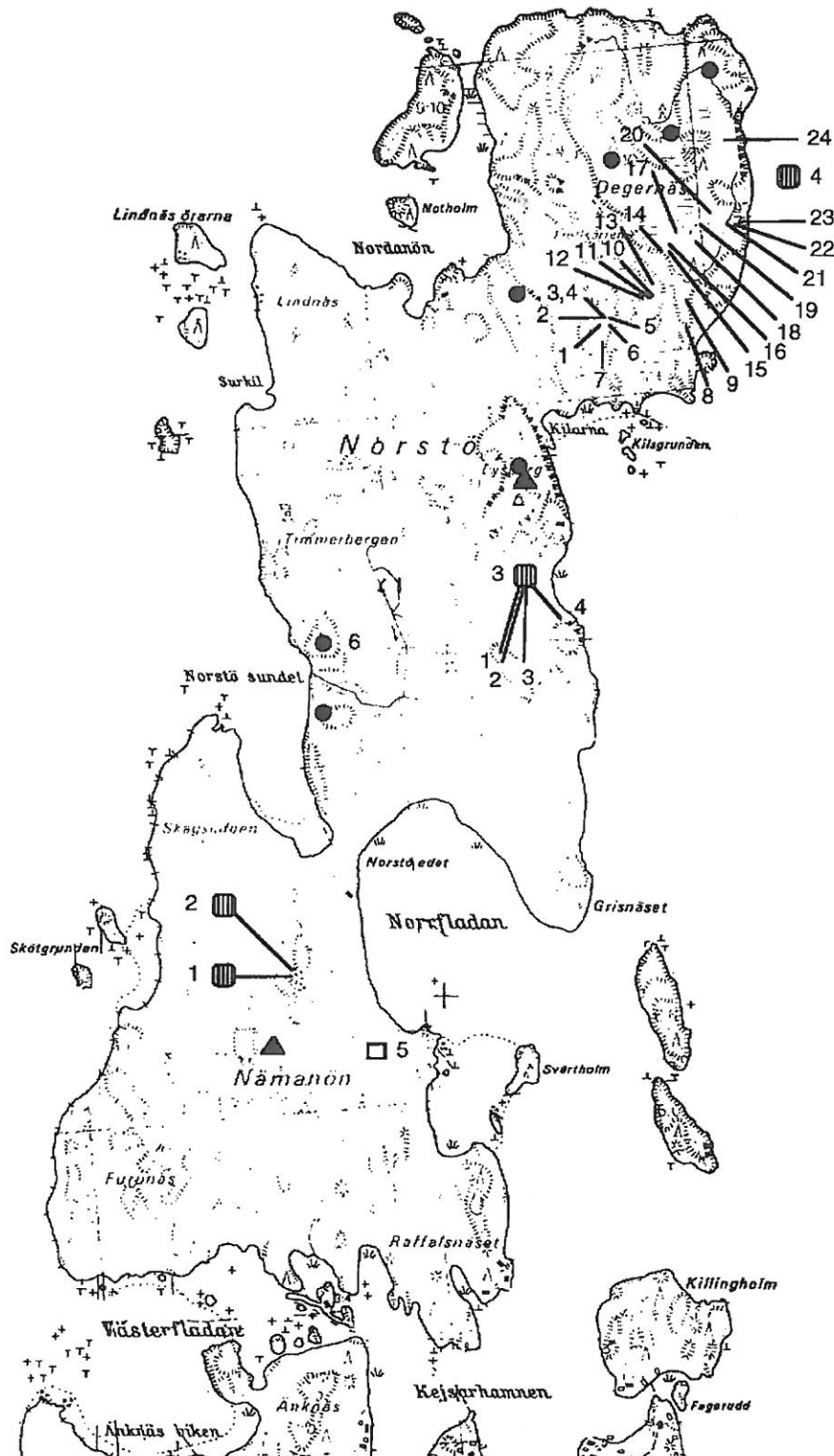
Kuvio 39. Högsåra. Norra ja Södra Benskär 16.7.1997.
Karttalehdet 1033 12 ja 1034 10.

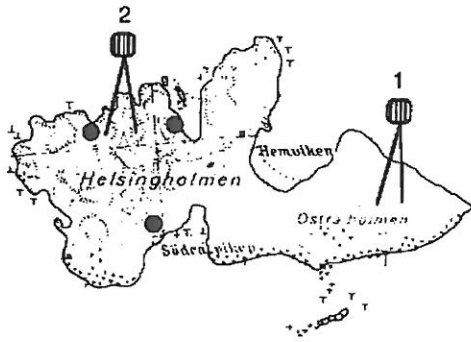
Kuvio 40. Högsåra. Långfuruholm 16.7.1997.
Karttalehti 1034 10. Arkeologinen maastokohde: hautaraunio.

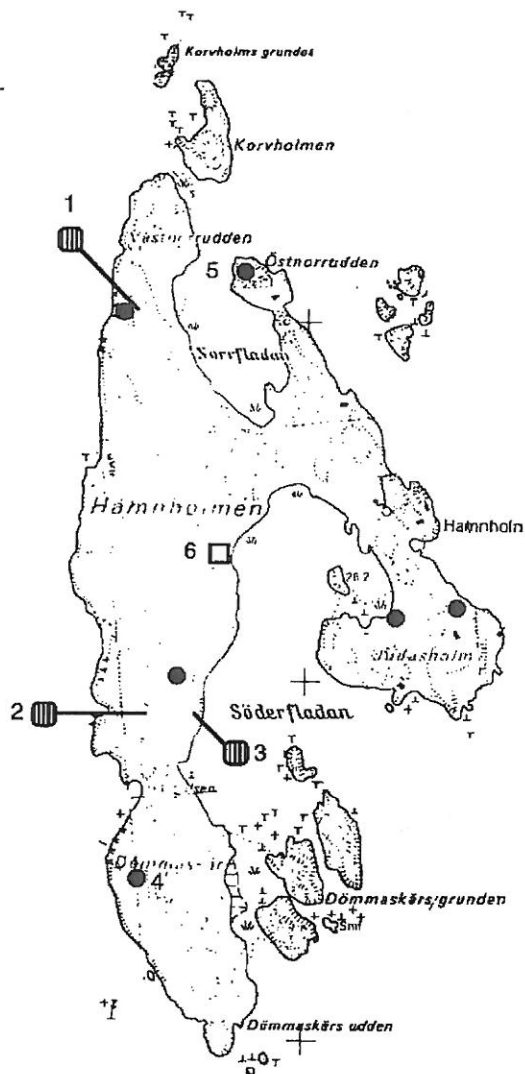
Kuvio 41. Högsåra. Skogskär 16.7.1997.
Karttalehti 1034 10. Huipulla ja itärinteellä kivikasoja (Jari Näräsen raportti 1995, s. 12–15, Turun yliopisto).

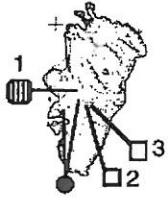
Kuvio 42. Högsåra. Nämånön ja Norstö (Norrön) 18.7. ja 21.7.1997. Karttalehti 1034 10. Arkeologiset maastokohteet: kaksi hautarauniota Nämånönissä (1 ja 2) ja kivi-uuneja Norstöissä (3, uunit 1–4) ja Degernäsissä (4, uunit 1–24). Nämånönin itäosassa hakkuualueella (5) on kivivalli ja maansekainen kasa, jossa esiintyy tiilimurskaa sekä oja – hävinneen torpan jälkiä? Norstöän länsirannalla on louhekasa (6).

Kuvio 43. Ölmos. Helsingholmen 21.7.1997.
Karttalehti 1034 10. Arkeologiset maastokohteet: kiviuneja (1 ja 2).

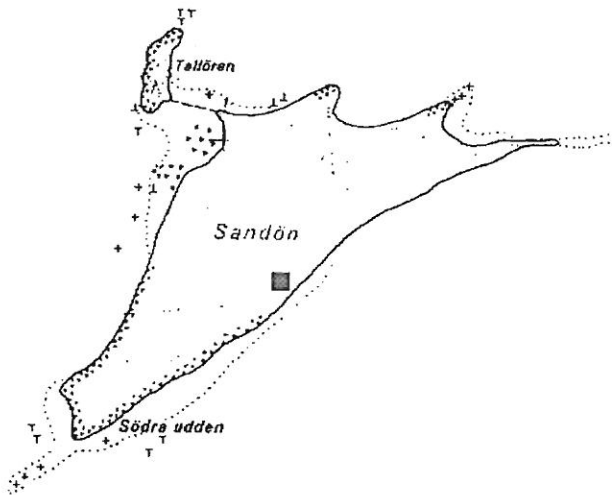

Kuvio 44. Ölmos. Hamnholmen 22.7.1997.
Karttalehti 1034 10. Arkeologiset maastokohteet: kiviuneja (1–3). Dömmarskärsin huipulla kaksi kivi-
kasaa, joista toinen muistuttaa kiviunniä (4), samoin Östnorruddenissa (5). Eteläisen fladan rannalla on
avolouhos (6).

Kuvio 45. Storfallan. Högländ 23.7.1997.

Karttalehti 1034 11. Arkeologinen maastokohde: rakennuksenjäänös (1) ja siihen mahdollisesti liittyvät kivikasa, jossa on tiilenporoa (2) ja maakellari (3).

Kuvio 46. Ölmos. Sandön 23.7.1997.

Karttalehti 1034 10. Etelärannalla kivijalka, jossa tiilikasa tulisijan jäljiltä.

6. Arkeologisten maastokohteiden suojele

Kiinteän muinaisjännöksen rauhoituksesta päättää museovirasto. Edellä on kunkin maastokohteen yhteydessä ehdotettu, mihin museoviraston rauhoitusluokkaan kukin kohde voitaisiin sijoittaa. Rauhoitusluokkaan I kuuluvat kohteet katsotaan valtakunnallisiksi muistomerkeiksi, jotka ovat niin arvokkaita, että niiden säilyminen on turvattava kaikissa olosuhteissa. Luokkaan II kuuluvien kohteiden arvoa ei voida määrittää ilman tarkempia tutkimuksia. Tutkimustulosten perusteella ne siirretään joko I tai III luokkaan. Luokkaan III kuuluvat ne kohteet, joita kokonaan hävinneinä tai riittävästi tutkittuina ei enää ole tarpeen pitää rauhoitettuina. Ympäristöministeriön kiinteistötietojärjestelmässä III-luokkaan luetaan kuuluvaksi tutkitut, tuhoutuneet, ns. hajalöytöpaikaksi (yksittäisiä esinelöytöjä, ei havaittuja kiinteitä rakenteita) todetut sekä luonnonmuodostumaksi todetut kohteet. Järjestelmässä on lisäksi IV-luokka, johon kuuluvat hajalöytöpaikat, joissa ei ole tehty maastotutkimuksia (ns. piilevät alueet) (Ympäristöministeriö 1987).

Ehdotan hautaraunioiden sijoittamista I luokkaan tieteellisesti arvokkaina: ne edustavat ulkosaariston rautakauden hautaustraditiota, jonka suhde mannerrannikon maanviljelysseutujen hautaustraditioon tunnetaan puutteellisesti. Vallitseva käsitys rautakauden yhteiskunnasta Suomessa on rakennettu pääosin Lounais-Suomen mantereen maanviljelysseutujen arkeologisten löytöjen perusteella, eikä siinä ole kenttätutkimusten puuttuessa otettu huomioon saariston rautakautta. Kansallispuiston yhteistoiminta-alueen hautaraunioilla on siten valtakunnallista merkitystä rautakauden löydöstön monimuotoisuutta lisäävänä tekijänä.

Tomtning-jännökset ja veneenvetopaikat on mielestäni myös aihetta pääosin sijoittaa I-luokkaan. Ne ovat toistaiseksi tutkimaton ryhmä saariston maastokohteita ja ne saattavat muodostaa tärkeän aineiston varhaisen kalastuksen tutkimuksessa. Kiviunnit edustavat klassisen käsityksen mukaan lyhytaikaista sotahistoriallista vaihetta 1700-luvulla. Niillä on siten pääosin vähäisempi antikvaarinen arvo paikalliskulttuurin tutkimuksen ja suojelun kannalta, siksi ehdotus II-luokkaan. Poikkeuksen muodostavat eräät uunit, joilla on selvästi paikallinen alkuperä.

Tämän vuoden maastotyön tulokset osoittavat vahvistavat aikaisempien vuosien kuvaa siitä, että hautaraunioita on maapinta-alaan suhteutettuna paljon Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueella. Tämän vuoden maastotyössä tavatut 18 hautarauniota ovat 6,4–28 metrin korkeudella merenpinnasta keskiarvoin 13 m. Niistä 12 on alle 12 metrin korkeudella ja niiden täytyy siten olla rautakautisia. Tulokset painottavat Hiittistä seutuna, jolla esiintyy runsaasti rautakauden hautaraunioita, ainakin osaksi muiden rautakautisten löytöpaikkojen yhteydessä. Tältä kannalta tarkasteltuna voisi pitää hautaraunioryhmää Stora Ängeskär – Kaldoholmen – Hamnholmarna – Kalholm arvokkaana suojelukohteena.

Maastotyössä kertyi Vänön kylästä ja saaristosta monipuolinen joukko kohteita. Vänö muodostaa toisen antikvaarisesti arvokkaan kokonaisuuden.

Arkistoaineisto

Metsähallituksen Saaristomeren puistoryhmän toimisto, Nauvo.

Lindgren, Leif (1974). Saaristomeren kansallispuiston inventointiaineisto 1974.

Tuovinen, Tapani (1995). *Saaristomeren kansallispuiston yhteistoiminta-alueen arkeologinen inventointi II. Korppoon Kälö, Kalgarholm, Brunskär, Österskär, Aspö, Björkö ja Utö 1995.*

Museoviraston arkeologian osaston topografinen arkisto, Helsinki

Högman, Volter (1886). *Fornminnen upptecknade och undersökta i Kimito och Hitis skär sommaren 1886.*

Planting, Hildur (1933). *Fasta fornlämningar i Hiitis socken.* 9 s.

Stjernström, Bo (1990). *Dokumentation av Borstös Jungfrudans.* 3 s. [Nagu]

Pääluetelo

Suomen merimuseon arkisto, Helsinki

Valokuvat 8812: 803–805 (Risto Halme 1971).

Valokuvat 8812:820 ja 92048:1 verifikaatteineen (Leo Jolkkonen 1992)

Svenska litteratursällskapets Folkkultursarkiv, Helsingfors

Samling av John Gardberg. SLS 514: 73. 1 s.

Turun maakuntamuseo, Turku

Pääluetelo

Turun yliopiston arkeologian osaston arkisto, Turku

Fagerström, Levi & Roth, Harto (1991). *Inventointikertomus. Dragsfjärdin saariston inventointi 1991.* 86 s., 10 liites.

Heikkinen, Titta & Näränen, Jari (1992). *Hiittisten saariston inventointi 1992.* 79 s., 19 liites. [Dragsfjärd].

Kuokkanen, Timo & Tuovinen, Tapani (1983). Tutkimusprojektiin Lounais-Suomen rannikon varhaismetallikautiset hautarauniot kuuluvaa inventointiaineistoa 1983. Dragsfjärd, Nauvo.

Näränen, Jari (1995). *Nauvon ja Dragsfjärdin alueilla sijaitsevien hylkyjen ja läheisten maa-alueiden kiinteiden rakenteiden välisistä suhteista. Kenttätyöraportti 8.–11.5.1995.* 31 s., 5 liites.

Tuovinen, Tapani (1984–1992). Tutkimusprojektiin Lounais-Suomen rannikon varhaismetallikautiset hautarauniot kuuluvaa inventointiaineistoa vuosilta 1983–1992. Dragsfjärd, Nauvo.

Tuovinen, Tapani (1985). *Dragsfjärd, Ölmos, Hälsingholmen. Ryssänuuniryhmän tarkastus 30.5.1985.* 2 s.

Tuovinen, Tapani (1985). *Dragsfjärd, Ölmos, Kolaskär. Ryssänuunin tarkastus 7.6.1985.* 1 s.

Tuovinen, Tapani (1989). *Dragsfjärd, Holma, Stora Ängeskär. Labyrintin tarkastus 13.6.1989.* 1 s.

Kirjallisuus

- Andersson, Agneta (1996). Säsongfisket vid Järskär. *Skärgård 19(3)*: 28–31.
- Cleve, Nils (1942). Kimitobygdens forntid. *Kimitobygdens historia II:1*: 1-26. Åbo: Förlaget Bro.
- Dahlström, Svante (1937). Ryssugnarna och den ryska skärgårdsflottan. *Finskt Museum XLIV*: 14-70.
- Dahlström, Svante (1940). En sjömans grav på obebodd ö. *Budkavlen 1940*: 1-23.
- Dahlström, Svante (1945). *Gullkrona*. Åbo: Förlaget Bro.
- Ekman, Martin (1993). Postglacial rebound and sea level phenomena, with special reference to Fennoscandia and the Baltic Sea. *Lecture notes, NGK Autumn School in Helsinki, Sept. 7-13, 1992, Suomen geodeettisen laitoksen julkaisuja 115*: 7-70.
- Glückert, Gunnar (1976). Post-glacial shore-level displacement of the Baltic in SW Finland. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Series AIII, 118*.
- Jarva, Eero & Okkonen, Jari (1991). Röykkiöiden inventointikokemuksia Pohjois-Suomesta. *Lapinraunioita ja hiidenkiukaita, Museoviraston arkeologian osaston julkaisuja 3*: 93-108.
- Johnsson, Raoul (1975). Borstö. Borstö museums publikation no. 1. Helsingfors.
- Kakkuri, Juhani (1991). *Planeetta Maa*. Helsinki: Tähtitieteellinen yhdistys Ursa.
- Klang, Lennart & Lindström, Inge & Norman, Peter & Olofsson, Lena & Westerberg, Jan Olov (1991). Fornlämningar i skärgård – några resultat av riksantikvarieämbetets arkeologiska dokumentation i övre Norrland 1988 och i Norrbottens skärgård 1984-89. *Arkeologi i Sverige, Ny följd 1*: 247-308. Stockholm: Riksantikvarieämbetet.
- Lehmuskoski, Pekka (1979). Barometrisen korkeudenmittauksen virhelähteistä ja tarkkuudesta. *Maanmittaus 1979(1-2)*: 31-54.
- Lindroos, Ernst (1992). *Bolax, en by i Hitis skärgård, dess öden och folkliv*. Helsingfors: Bolax Gillet.
- Mansikkaniemi, Hannu (1970). Ice-push action on sea shores, south-eastern Finland. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja n:o 50*.
- Mansikkaniemi, Hannu (1976). Ice action on seashores, southern Finland: observations and experiments. *Fennia 148*: 1-17.
- Mäki vuoti, Markku (1994). *Perämeren kansallispuiston kiinteät muinaisjäännökset*. Metsähallituksen luonnonsuojelujulkaisuja A 23.
- Niemi, Osmo (1969). *Rannan aikaansaama todellinen vedenpinta Saaristomeren alueella*. Luonnonmaantieteen laudatur-tutkielma, Turun Yliopiston maantieteen laitos. Käsikirjoitus.
- Nikula, Sigrid (1975). *Finlands kyrkor. Åbolands prosteri II*. Helsingfors: Museiverket. 246 s.
- Nilsson, Ann-Christin (1988). *Tomtningar från yngre järnåldern utmed övre Norrlands kust*. Center for Arctic Cultural Research, Umeå University, Research Papers Nr. 13. Umeå: Umeå Universitet.
- Norman, Peter (1993). *Medeltida utskärsfiske. En studie av fornlämningar i kustmiljö*. Nordiska museets Handlingar 116. Stockholm: Nordiska museets förlag.
- Olofsson, Lena & Lindström, Inge (1990). *Fiskelågen och tomtningar i västra Bottenvikens skärgård*. Uppsats för C 1 i arkeologi, särskilt nordeuropeisk, Umeå Universitet.
- Pyökäri, Mauri (1978). Jään aiheuttama rantakivien kulkeutuminen talvella 1975/76 Airiston alueella. *Turun yliopiston maantieteen laitoksen julkaisuja N:o 84*.
- Reuter, Jonatan (1906). *Helsingfors – Åbo – Stockholm*. Helsingfors: Helios.
- Selin, Elis (1980). *Skärgårdskapell och kyrkor i Hitis skärgård under 700 år*. 4. utök. upplaga. Hitis: Hitis församling.
- Sirelius, U.T. (1919). *Suomen kansanomaista kulttuuria I*. Helsinki: Otava.
- Stenij, S.E. & Hela, Ilmo (1947). Suomen merenrannikoiden vedenkorkeuksien lukuisuudet. *Merentutkimuslaitoksen julkaisu 138*.
- Tallgren, A.M. (1931). *Varsinais-Suomen esihistoria*. Varsinais-Suomen historia I. Turku.
- Tuovinen, Tapani (1991). Fornfynden och deras uttolkning. Zilliacus, Kurt (toim.) (1991). *"Finska skären"*: 15-113. Föreningen Konstsamfundets publikationsserie VII. Helsingfors: Konstsamfundet, 2. uppl.
- Varsinais-Suomen Seutukaavaliitto (1979). *Varsinais-Suomen suojelualueet ja -kohteet. Vaihesuutukaava I ja Salon seutukaavan muutos*. Turku: Varsinais-Suomen Seutukaavaliitto.
- Vermeer, Martin & Kakkuri, Juhani & Mälkki, Pentti & Boman, Hanna & Kahma, Kimmo K. & Leppäranta, Matti (1989). Land uplift and sea level variability spectrum using fully measured monthly means of tide gauge readings. *Finnish Marine Research 256*: 3-75.
- VHS 1041. *Valtionhallinnon standardi 1041 Paikkatietojen esittäminen*, 1990. Helsinki: valtiovarainministeriö.
- Vilkuna, Kustaa (1935). *Varsinaissuomalaisen kansanomaisesta taloudesta*. Porvoo: WSOY.
- Ympäristöministeriö (1987). *Kiinteistöietojärjestelmän suunnitelmaosan kokeiluprojektin (KISKO) lopuraportti*. Ympäristöministeriö, Tiedotus 7/1987.
- Zilliacus, Benedict (1974). *Utöar*. 2. uppl. Helsingfors: Söderström.
- Zilliacus, Kurt (1989). *Skärgårdsnamn*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 558. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Hakemisto

Haudat

Bötskäret	32
Bötsön	31
Djupklevudden	10
Hemlandet	24
Holma Hamnholmen	30
Härön	14
Kaldoholmen 1	27
Kaldoholmen 2	27
Kalholm	27
Långfuruholm	21
Nämanön 1	24
Nämanön 2	24
Rosala Hamnholmen	30
Snäldö hamn	30
Stora Ängeskär 1	28
Stora Ängeskär 2	29
Stora Ängeskär 3	29
Ängeskär	21

Veneenvetopaikat

Höga Buskär	15
Pattskär 1	10

Tomtning-jäännökset

Höga Buskär	15
Kummelhuvudet	17
Pattskär 2	11
Sommarö	12
Södra Båtskär	13
Tjukan	33

Labyrintit ja labyrinttiryhvät

Byberg	12
Ejskär	16
Nyäng	17
Stora Ängeskär 4	29
Västernäset (2)	26

Kappelit

Kappalskroken	18
Kappaludden	16

Kiviunit

Degernäs (24 kpl)	22
Hamnholmen 1 (3 kpl)	20
Hamnholmen 2 (2 kpl)	20
Hälsingholmen 1 (6 kpl)	19
Hälsingholmen 2 (2 kpl)	20

Kolaskär (1 kpl)	19
Norstö (4 kpl)	22
Yxskär (2 kpl)	14

Rakennuksenjäännökset

Högland	18
Ånholm	25

Kallioon hakatut merkit

Busön	31
Lillers	25

Kiviraunioryhmät

Korsskäret	32
------------	----

Liite

Valokuvat

Valok. Tapani Tuovinen 1997